

**Національний університет «Острозька академія»
Економічний факультет
Кафедра фінансів, обліку і аудиту**

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи МФК-61
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

освітньо-професійної програми
«ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА
СТРАХУВАННЯ»

другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дмитрієва Анна Дмитрівна

Керівник – доктор економічних наук, доцент
Дем'янчук Ольга Іванівна

Рецензент – доктор економічних наук, професор
Антонюк Олена Ростиславівна

"РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ"

**Завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту**

_____ (проф., д.е.н. Мамонтова Н.А.)
(підпис)

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Острог – 2021

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня магістра

Тема: *Бюджетна безпека України в сучасних умовах*

Автор: *Дмитрієва Анна Дмитрівна*

Науковий керівник: *доцент, д.е.н. Дем'янчук Ольга Іванівна*

Захищена "....."20...року.

Короткий зміст праці:

У кваліфікаційній роботі досліджено основні підходи до трактування сутності бюджетної безпеки. Розкрито сутність бюджетної безпеки та механізм її забезпечення. Обґрунтовано чинники та загрози бюджетній безпеці країни. Охарактеризовано систему оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни.

Здійснено структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки України. Проаналізовано вплив чинників на бюджетну безпеку та загрози. Проведено оцінку механізму забезпечення бюджетної безпеки України. Визначено заходи, щодо забезпечення мінімізації впливу чинників на порушення бюджетної безпеки.

Запропоновано напрями удосконалення управління бюджетними ресурсами як інструмент забезпечення бюджетної безпеки. Також окреслено дії щодо удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки.

(підпис автора)

ANNOTATION
of qualification work
for obtaining a master's degree

Topic: *Budget security of Ukraine in modern conditions*

Author: *Anna Dmytrieva*

Supervisor: *Docent, Doctor of Economics Olha Demianchuk*

Protected “.....”20...poky.

Summary of work:

The qualification work explores the main approaches to the interpretation of the essence of budget security. The essence of budget security and the mechanism of its provision are revealed. Factors and threats to the country's budget security are substantiated. The system of evaluation of indicators of the state of budgetary security of the country is characterized;

The structural and dynamic analysis of budget security indicators of Ukraine is carried out. The influence of factors on budget security and threats is analyzed. An assessment of the mechanism for ensuring budgetary security of Ukraine has been made. Measures have been identified to minimize the impact of factors on budget security violations.

The directions of improvement of management of budgetary resources as the tool of maintenance of budgetary safety are offered. Actions to improve the management of the budget security mechanism are also outlined.

(author's signature)

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

Факультет *економічний*

кафедра *фінансів, обліку і аудиту*

Спеціальність *072 Фінанси, банківська справа та страхування*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів, обліку і аудиту

проф., д.е.н. Мамонтова Н.А.

“ _____ ”

_____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студента

Дмитрієвої Анни Дмитрівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: *«Бюджетна безпека України в сучасних умовах»*

Керівник роботи: *доктор економічних наук, доцент Дем'янчук Ольга Іванівна*

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджено наказом по Академії від “.....”.....202...р. №.....

2. Термін здачі студентом закінченої роботи:.....

3. Вихідні дані до роботи: *наукові статті та навчальні підручники з питань бюджетної безпеки, нормативно-правові акти, статистичні дані.*

4. Перелік завдань, які належить виконати:

- розкрити сутність бюджетної безпеки та механізм її забезпечення;
- обґрунтувати чинники та загрози бюджетній безпеці країни;
- охарактеризувати систему оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни;
- здійснити структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки України;
- проаналізувати вплив чинників на бюджетну безпеку та загрози;
- провести оцінку механізму забезпечення бюджетної безпеки України;
- визначити заходи, щодо забезпечення мінімізації впливу чинників на порушення бюджетної безпеки;
- окреслити дії щодо удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки.

5. Перелік статистичного, графічного матеріалу: *таблиці, діаграми, рисунки.*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	<i>Дем'янчук О. І., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	02.03.2021	02.03.2021
Розділ 2	<i>Дем'янчук О. І., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	04.05.2021	04.05.2021
Розділ 3	<i>Дем'янчук О. І., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	29.05.2021	29.05.2021

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення літератури	до 03.02.2021	
2.	Розробка змісту (плану)	до 02.03.2021	
3.	Ознайомлення керівника із текстом кваліфікаційної роботи (чорновий варіант):		
3.1	Розділ 1	до 04.05.2021	
3.2	Розділ 2	до 29.05.2021	
3.3	Розділ 3	до 30.09.2021	
4.	Ознайомлення керівника із текстом кваліфікаційної роботи із врахуванням зауважень	до 16.11.2021	
5.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	до 23.11.2021	
6.	Рецензування кваліфікаційної роботи	до 07.12.2021	
7.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедру Реєстрація на Moodle	до 07.12.2021	

Студент _____ Дмитрієва А. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дем'янчук О. І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1.....	9
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	9
1.1. Сутність бюджетної безпеки та механізм її забезпечення.....	9
1.2. Чинники та загрози, які впливають на бюджетну безпеку.....	16
1.3. Система оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни.....	24
РОЗДІЛ 2.....	28
СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	28
ЗА 2015-2020 РР.....	28
2.1. Структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки України.....	28
2.2. Аналіз чинників, що впливають на бюджетну безпеку.....	34
2.3. Оцінка механізму забезпечення бюджетної безпеки України.....	50
РОЗДІЛ 3.....	56
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	56
3.1. Мінімізація впливу чинників на порушення бюджетної безпеки.....	56
3.2. Удосконалення управління бюджетними ресурсами як інструмент забезпечення бюджетної безпеки.....	60
3.3. Удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки.....	63
ВИСНОВКИ.....	73
ДОДАТКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Бюджетна політика України постійно вдосконалюється, оскільки вона повинна враховувати сучасні ринкові трансформації, при цьому забезпечуючи виконання державою своїх функцій враховуючи інтереси усіх суб'єктів. Досить важливу роль у проведенні бюджетної політики відіграє забезпечення бюджетної безпеки країни, пріоритетну роль якої у системі фінансової безпеки країни підкріплює важливість бюджету, це пояснюється тим, що бюджет виступає інструментом забезпечення та регулювання соціально-економічного розвитку держави та є одним із дієвих важелів макроекономічної стабілізації. Саме тому контроль за станом індикаторів бюджетної безпеки є передумовою позитивних змін національної економіки та покращення соціального клімату в державі, а дослідження загроз та напрямів зміцнення бюджетної безпеки України є досить **актуальною темою**.

Бюджетна безпека стала предметом дослідження багатьох вчених, зокрема Н. Кравчук, С. Фролов, О. Колісник, Б. Кишакевича, М. Петричко, О. Барановського та ін. Вирішенню окремих аспектів забезпечення бюджетної безпеки держави приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні дослідники як А. Бойко, Т. Богдан, І. Зятковський, О. Кириленко, О. Мелих.

Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення системи забезпечення підвищення рівня бюджетної безпеки України в сучасних мовах на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів обраної проблематики.

Відповідно до поставленої мети було визначено наступні завдання:

- розкрити сутність бюджетної безпеки та механізм її забезпечення;
- обґрунтувати чинники та загрози бюджетній безпеці країни;
- охарактеризувати систему оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни;

- здійснити структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки України;
- проаналізувати вплив чинників на бюджетну безпеку та загрози;
- провести оцінку механізму забезпечення бюджетної безпеки України;
- визначити заходи, щодо забезпечення мінімізації впливу чинників на порушення бюджетної безпеки;
- запропонувати напрями удосконалення управління бюджетними ресурсами як інструмент забезпечення бюджетної безпеки;
- окреслити дії щодо удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки.

Об’єктом дослідження стала бюджетна безпека України, а **предметом** – індикатори бюджетної безпеки, динаміка їх змін та механізм забезпечення бюджетної безпеки.

При написанні магістерської роботи були використані загальнонаукові та специфічні методи дослідження, такі як: порівняння (при дослідженні теоретичних та практичних основ бюджетної безпеки), аналіз (при аналітичній характеристиці складових бюджетної системи України та індикаторів бюджетної безпеки), розрахунок (при визначенні індикаторів розрахунку бюджетної безпеки), вивчення та узагальнення відомостей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновані напрями удосконалення системи забезпечення підвищення рівня бюджетної безпеки у контексті національних інтересів держави можуть бути взяті до уваги та використані органами державної влади у їх діяльності.

Науковою новизною роботи є визначення проблем забезпечення бюджетної безпеки України та виокремлення пропозицій щодо її зміцнення .

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Сутність бюджетної безпеки та механізм її забезпечення

Головним регулятором політичного, економічного, соціального та культурного розвитку населення безумовно виступає саме держава. Для того щоб забезпечити такий розвиток необхідно створити систему економічної безпеки, яка є основою національної безпеки. Серед загроз, які сьогодні впливають на економічну безпеку України можна виділити політичну кризу, яка призводить до порушення макроекономічної стабільності та розбалансування соціально-економічної системи. Також важливою проблемою сьогодні залишається військовий конфлікт і війна, які виникли на території України і загрожують національній безпеці, при цьому підриваючи основи економіки держави та призводять до виникнення протистоянь на міжнародному рівні. У зв'язку з виникненням регіональних конфліктів виникає необхідність у пошуку нових концепцій співпраці у форматі «центр – регіон», завдяки цьому відбувається посилення правової, організаційної та фінансової здатності муніципалітетів, підвищується якість надання суспільних послуг, забезпечується ефективний розвиток органів місцевого самоврядування. Одним з головних механізмів, який сприяє функціонуванню економічної безпеки є її фінансова складова, в свою чергу одним найбільш важливим важелем у її складі є бюджетна безпека держави.

Проблеми, що пов'язуються з бюджетною безпекою достатньо актуальні для усіх держав. Найбільш помітними вони стають протягом певних негативних процесів, які відбуваються в країні та прямо впливають на стан забезпеченості коштами бюджетів усіх рівнів. Чинна бюджетна безпека має зважати на вплив різних чинників на бюджетну систему, для забезпечення виконання державою своїх соціальних, а також фінансово економічних завдань.

Бюджетна безпека слугує індикатором соціального і економічного розвитку країни, при цьому також визначаючи ефективність бюджетної політики. Враховуючи економічну точку зору, бюджетна безпека означає спроможність держави використовуючи бюджет реалізовувати свої функції, крім того враховувати інтереси громадян, які сплачують податки. Тому одним із ключових завдань для держави протягом виконання своїх функцій держава повинна забезпечувати бюджетну безпеку.

З погляду соціально-економічного розвитку держави науковці, практики, експерти фокусують свою увагу на питаннях, які стосуються збалансування державного та місцевих бюджетів, правомірності, використання бюджетних коштів враховуючи пріоритети національної системи безпеки.

Дослідження економічної літератури дає підстави вважати, що діапазон даної дефініції трансформується, оскільки бюджетну безпеку можна розглядати як особливий стан платоспроможності держави, при якому держава здатна виконувати свої функції завдяки балансу доходів і видатків усіх бюджетів, як державного, так і місцевих. Крім того, бюджетна безпека держави має на меті забезпечення відсутності ризиків під час формування, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів.

Бюджетна безпека як економічне поняття завершила процес проникнення в структурно-логічні елементи теорії державної безпеки та державних фінансів. Концепція бюджетної безпеки, що характеризує політичний та економічний напрями, має двоїстий характер і може розглядатися як з точки зору комплексу організаційно-правових відносин, а також з погляду розвитку бюджетної системи, враховуючи при цьому ефективність бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики. Різні науковці по-своєму трактують визначення сутності бюджетної безпеки, проаналізуємо таблицю 1.1, у якій наведені погляди деяких науковців.

Таблиця 1.1

Економічна сутність поняття «бюджетна безпека»

Автор	Визначення
О. І. Барановський	Стан забезпечення платоспроможності (рівень бюджетного потенціалу) держави щодо виконання нею своїх функцій з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і доцільності, законності й ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях
О.В. Горалько	Стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів
С.М. Фролов	Особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів та ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної й екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз
М.М. Петричко	Здатність держави ефективно виконувати покладені на неї функції та забезпечувати фінансову стійкість державних фінансів за рахунок збалансування доходів та видатків зведеного бюджету з урахуванням соціально-економічного розвитку економіки
Л. С. Гурьянова	Рівень бюджетного потенціалу держави відносно виконання ним своїх функцій з врахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевого бюджетів і доцільності, законності і ефективності використання бюджетних засобів на всіх рівнях
О.А. Кириченко	Процес розробки, прийняття і контролю (моніторингу) виконання бюджету з урахуванням реального стану економіки держави, наявності реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків у сфері економіки, а також стану і тенденцій у розвитку світової економіки та її впливу на економіку України в наступний час та протягом бюджетного року
Дець В.Ф.	Один з основних індикаторів оцінки ефективності державної політики з питань зміцнення соціальної сфери, впливу держави на розвиток таких макроекономічних процесів, як економічне зростання, забезпечення обороноздатності держави, прискорення темпів науково-технічного прогресу, докорінне переоснащення матеріально-технічної бази виробництва, розвиток інноваційних процесів, зменшення безробіття, підвищення зайнятості та ін.

Джерело: складено автором на основі [1-7]

Аналізуючи вищенаведену таблицю можна зробити висновок, що категорія «бюджетна безпека» доволі багатогранна, оскільки кожен з її сторін можна розглядати як основу економічної сутності. Узагальнюючи різні наукові трактування, які наведені у таблиці, можемо зробити висновок, що бюджетна

безпека доволі складна економічна категорія, які потребує детального вивчення.

Бюджетна безпека держави як складова фінансової безпеки – «...це особливий стан платоспроможності держави, який забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз» [3].

Для того щоб глибше проаналізувати сутність бюджетної безпеки необхідно визначити її основні складові, а саме: зміст, форму, об'єкт, предмет і суб'єктів.

Зміст бюджетної безпеки – це співвідношення бюджетних ресурсів, параметрів їх формування та розподілу і загальними потребами користувачів цих ресурсів. Форма бюджетної безпеки – це система оцінок, що розкривають її рівень. Об'єкт бюджетної безпеки – це фінансові ресурси або грошові кошти бюджетної системи, кількісні та якісні характеристики їх розподілу між ланками бюджетної системи, суспільні, правові, фінансові та політичні, складові бюджетного процесу, що є індикаторами та критеріями оцінки і забезпечення бюджетної безпеки. Предмет бюджетної безпеки – це діяльність держави, націлена на гарантування необхідного рівня бюджетної безпеки шляхом впливу на її об'єкт. Суб'єкти безпеки в бюджетній сфері – це органи законодавчої, виконавчої державної влади та органи місцевого самоврядування.

Законодавчо-нормативною основою забезпечення бюджетної безпеки держави окрім Методики розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 року № 1277 є:

- Бюджетний Кодекс України;
- Закон України «Про Державний бюджет України»;

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- інші закони, що регулюють бюджетні відносини в Україні;
- нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади;
- рішення про місцевий бюджет;
- рішення місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування [13].

Ефективна бюджетна безпека повинна бути забезпечена принципами бюджетної системи. Згідно статті. 7 Бюджетного Кодексу України бюджетна система ґрунтується на таких принципах:

- «1) принцип єдності бюджетної системи України - єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;
- 2) принцип збалансованості - повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;
- 3) принцип самостійності - Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і

незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) принцип повноти - до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості - бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності - при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності - розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів - бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості - бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості - інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання

державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів» [8].

Безперечно однією з найважливіших складових бюджетної безпеки держави є бюджет.

Відповідно до Бюджетного Кодексу України: «бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Місцеві бюджети – бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах)» [8].

Саме через функції бюджету можна розкрити його сутність. Закордоном переважає думка, що головними функціями бюджету є контроль і планування. Українська наукова література виділяє дві головні функції – контроль і розподіл, а також додаткові функції – перерозподіл ВВП, державне регулювання, стимулювання економіки, фінансове забезпечення установ і організацій бюджетної сфери та здійснення соціальної політики держави; контроль за формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів фінансових ресурсів, безпеки держави, забезпечення існування держави тощо [9].

Тому можна вважати, що призначення бюджету передбачає забезпечення державою фінансовими ресурсами з метою виконання її функцій. Бюджет зосереджує в собі головні вектори життя суспільства, перетворює грошові відносини між державою, громадянами та бізнесом у суспільні блага.

Країни із розвиненою ринковою економікою запроваджують ефективні моделі функціонування бюджету. Процесам перетворення, які відбуваються в Україні, притаманні певні особливості, тому доцільно вивчати світову фінансову науку та ефективно використовувати закордонний досвід. При

виборі моделі фінансових відносин і побудови бюджету держави слід враховувати досить багато чинників: конкретні історичні традиції, природні умови, багатства країни, завдання, поставлені у соціальній та економічній сферах, психологію нації. Країна повинна обирати економічну систему і фінансову модель, які враховують усі особливості і передбачають відповідні результати. Формуючи національну систему бюджетної безпеки потрібно ґрунтуватися на практичних дослідженнях моделей фінансових відносин, які існують у світі, та головної ролі бюджету, який сприятиме забезпеченню соціального та економічного розвитку держави.

Аналізуючи вищенаведену інформацію можна стверджувати, що бюджетна безпека України займає провідну роль і місце в системі фінансової безпеки держави. Бюджет забезпечує збалансований розвиток країни та урівноважує фінансові інтереси суб'єктів розподільних відносин. Зростання сучасної економіки та її розширення покладає на державу все більшу відповідальність, тому при здійсненні ринкових перетворень потрібно зважати на поглиблення і розвиток регулювальних функцій бюджету держави як у розвиненій, так і у трансформаційній економіці.

Пріоритетну роль бюджетної безпеки в системі фінансової безпеки держави можна визначити об'єктивною необхідністю існування бюджету, його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій і реалізацію її економічної стратегії, перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту, регулювати економічні та соціальні процеси в державі зі збереженням економічного суверенітету та стабільності [10].

З урахуванням вищенаведеного констатуємо, що забезпечення бюджетної безпеки перебуває серед ключових завдань держави при реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів.

1.2. Чинники та загрози, які впливають на бюджетну безпеку

Бюджетна безпека піддається впливу певних чинників та загроз. Чинники завдяки яким формується бюджетна безпека держави можна поділити на два види – організаційно-правові та фінансово-економічні. Фролов С. М. виділяє такі види організаційно-правових чинників: «чинна правова база, рівень професіоналізму та ретельність розроблення бюджету, ступінь деталізації та прозорості бюджету при формуванні; надання пріоритетності певній бюджетній класифікації, ступінь досконалості системи бухгалтерського обліку виконання бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ; своєчасність прийняття рішень щодо бюджетно-податкового регулювання; характер касового виконання бюджету; ступінь узгодження фінансово-економічних інтересів різних верств населення» [3].

Відповідно до фінансово-економічних чинників, які становлять другу групу, професор Фролов відносить: «обсяг бюджету та ступінь його збалансованості; масштаби бюджетного фінансування; наявність чи відсутність бюджетних резервів; чисельність податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету; надання відтермінувань за платежами до державного та місцевого бюджетів» [3].

Крім того, основні чинники, які впливають на бюджетну безпеку держави, можна поділити на внутрішні та зовнішні. Зовнішні передбачають залежність від економічних взаємовідносин з іншими країнами щодо поставок сировини, матеріалів, палива, обміну новітніми технологіями, експортних можливостей самої країни, її інтеграції зі світовими системами тощо. Крім того, важливо достатньо точно визначити обсяг ВВП врахувавши при цьому усі макроекономічні показники: рівень інфляції, обсяг виробництва, споживання та нагромадження [11].

До внутрішніх чинників відносять: економічні, політичні та соціальні. Економічні чинники прямо пов'язані із макроекономічними процесами, які формуються у галузі суспільного виробництва. Політичні чинники – пов'язані з забезпеченням обороноздатності держави та внутрішнього правопорядку, а також зміцненням безпосередньо всіх гілок влади. Соціальні пов'язані з

особливостями робочої сили та зростанням населення в цілому: освіта, охорона здоров'я, соціально-культурна діяльність, соціальний захист, розмір і рівень заробітної плати тощо.

У зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів і відповідно неспроможністю забезпечити постійний відтворювальний процес економіка України має високу чутливість до впливу дестабілізаційних чинників – загроз бюджетній безпеці.

Загрози, які впливають на бюджетну безпеку держави, потенційно несуть негативний вплив та мають суб'єктивний характер, оскільки переважно стосуються параметрів бюджетної політики й вимагають узгодження враховуючи різнорівневі суспільні інтереси. Загрози бюджетній безпеці можна визначити за допомогою змісту відтворювальних процесів суб'єктів бюджетних правовідносин, ступенем узгодженості їх інтересів, а, отже, функціональною детермінованістю бюджетної політики, засадами формування бюджету й еквівалентністю розподілу його коштів.

«Джерела загроз бюджетної безпеки – це умови і фактори, які призводять до деформації бюджетної системи», - зазначає Проказюк О. В. [11]. Є достатньо багато деструктивних обставин, які мають вплив на забезпечення бюджетної безпеки та ефективність бюджетної політики держави. Загрози, які впливають на бюджетну безпеку можна прокласифікувати за певними факторами ризику (табл. 1.2).

Щодо характеру виникнення, то об'єктивні загрози бюджетної безпеки залежать від конкретного стану фінансової кон'юнктури, наукових розробок і відкриттів, форс-мажорних обставин, це означає, що рішення прийнятті органами державної влади не мають на них впливу. Суб'єктивні загрози залежать від дій, які можуть бути зумисними чи ненавмисними, органів державної влади і управління, фінансових інституцій, інших суб'єктів економічної діяльності.

Таблиця 1.2

Класифікація загроз бюджетній безпеці за факторами ризику

Ознака ризику	Види загроз
Характер виникнення	Об'єктивні, суб'єктивні
Форма прояву	Явні, латентні(приховані)
Можливість прогнозування	Передбачувані, непередбачувані
Джерела виникнення	Політичні, економічні, правові, техногенні, екологічні, конкурентні і ін.
Об'єкти посягань	Доходи бюджету, податковий потенціал, державна і приватна власність, економічні ресурси та ін.
Ступінь ймовірності	Малоймовірні, середнього ступеня ймовірності, високоймовірні
Величина втрат	Незначні, значні, катастрофічні
Структура	Інваріантні, варіативні

Джерело: [11]

За формою прояву можна виділити: явні загрози, які дійсно існують і видимі для бюджетної безпеки, а також латентні загрози, ще їх називають прихованими загрозами, тому що вони з'являються неочікувано, і для того щоб нейтралізувати їх вплив та негативні наслідки, заходи потрібно приймати терміново.

Певні загрози є досить передбачуваними, оскільки виникли в процесі циклічного розвитку економіки, зміни кон'юнктури фінансового ринку тощо. Неважко передбачити наслідки, які відомі завдяки історичному досвіду або стали результатами економічної політики держави в попередніх роках. Натомість непередбачувані виникають раптово, через різку зміну соціально-економічного становища держави, форс-мажорні обставини, непередбачувані дії третіх осіб, мінливість правового поля.

За джерелами виникнення загрози поділяють на: політичні, які виникли внаслідок нестабільності внутрішньополітичних обставин в державі та зміни пріоритетних напрямків діяльності уряду; економічні в більшій мірі стосуються фінансових перспектив та інтересів держави та інших економічних суб'єктів, на них впливають певні порушення грошових пропорцій та бюджетного балансу; нестабільність нормативної бази, нормативних гарантій призводить до

виникнення правових загроз; кримінальні загрози є результатами вчинених різними економічними суб'єктами неправомірних дій (наприклад, ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків); техногенні стають наслідком різних техногенних катастроф; екологічні загрози – це незадовільний екологічний стан держави та залежність суспільного виробництва від природно – кліматичних умов; конкурентні і ін.

За об'єктами посягань загрози бюджетної безпеки розрізняють такі важливі елементи як податковий потенціал, бюджетні асигнування, доходи державного бюджету, економічні ресурси, державна і приватна власність та ін.

Залежно від ступеня ймовірності загроз бюджетній безпеці виділяють: малоімовірні, які виникають дуже рідко; середнього рівня ймовірності, які виникають періодично, внаслідок циклічних коливань економіки; високоімовірними, які виникають часто.

Враховуючи величину втрат загрози можуть бути незначними (наслідком є незначні втрати держави), значними (втрати фінансових ресурсів держави є досить значними, але вона може виконувати основні функціональні повноваження) та катастрофічними (державна нездатна виконувати покладені на неї функції та зобов'язання). За структурою загрози можуть бути: інваріантні загрози породжені дією одного фактора, а варіативні – декількох.

До джерел загроз бюджетній безпеці України відносяться:

- бюджетна розбалансованість, що призводить до дефіциту;
- структурна недосконалість державних витрат;
- недоліки в системі обліку та касового виконання бюджету;
- недосконалість нормативно-правової бази в питаннях регулювання бюджетного процесу;
- недостатній рівень податкової автономії муніципальних бюджетів;
- високий рівень фінансової залежності місцевих бюджетів від трансфертів;
- високий рівень тінізації економіки;
- відсутність дієвої стратегії соціально-економічного розвитку держави;
- дії іноземних держав і міжнародних організацій, світові економічні кризи;

- неефективне використання кредитів;
- події природного характеру та суспільно-психологічні фактори;
- значний тиск податкового навантаження;
- неефективне управління державним боргом;
- тінізація економіки;
- корупція у фінансових органах [3].

Взявши до уваги різні обставини, завдяки яким виникають загрози бюджетній безпеці, їх можна розділити на дві групи, а саме зовнішніх та внутрішніх загроз. Зовнішні загрози пов'язані переважно зі структурними змінами світових цін та зовнішньоторговельної кон'юнктури в умовах глобалізаційних процесів, а також змінами бюджетного, податкового та митного законодавства на державному рівні. Валютна нестабільність, поширення інфляції, зростання фінансової заборгованості, посилення залежності від іноземного кредиту, перевищення дозволеного суверенною державою критичного рівня зовнішнього боргу - всі ці зовнішні фактори впливають на безпеку державного бюджету.

Внутрішні загрози часто викликані високим рівнем внутрішнього державного боргу, його подальшим зростанням, залученням великих обсягів кредитів від міжнародних фінансових установ, неконтрольованим наданням державних гарантій, що збільшує ризик дефолту держави та кризи платіжного балансу. погасити накопичені борги.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України, зумовлена в тому числі об'єктивними відмінностями вихідних умов економічної діяльності та наявністю кризових та економічно відсталих територій, порушенням виробничо-технологічного ланцюга між підприємствами регіону, збільшенням розриву між ВВП на душу населення. в регіонах неефективна та деформована структура економіки регіону, у тому числі диверсифікований рівень диверсифікації економічної структури регіону з більшою часткою сировинної промисловості та сільськогосподарського виробництва, слабка інфраструктура, у тому числі транспортна, низький

загальний рівень інтенсивності економіки та значна диверсифікація більшості регіонів країни, технічні та кадрові ресурси, нерозвиненість основних типів регіональних ринків, низька конкурентоспроможність більшості товарів регіональних підприємств, стрімке зміцнення позицій іноземних виробників на внутрішньому ринку лише посилює загрози, що впливають на бюджет.

Крім того, внутрішні загрози включають значну соціальну диференціацію населення регіонів, нерозвиненість соціальної інфраструктури, розшарування суспільства, зростання участі бідних, зростання безробіття в регіонах і затримки зарплат, зростання злочинності в регіонах, відсутність ефективної інвестиційної політики в регіонах, низька інвестиційна активність та привабливість регіонів, зниження інвестиційного «іміджу» регіонів.

Серед існуючих та потенційних загроз бюджетній безпеці можна виділити:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу та неправильні розрахунки при плануванні бюджету;
- падіння виробництва в основних галузях економіки;
- зниження рентабельності та підвищення збитковості суб'єктів господарювання;
- недостатнє або несвоєчасне заповнення джерел покриття дефіциту бюджету;
- незаконний бізнес та операції з валютою та валютними цінностями;
- невиконання юридичними особами-резидентами зобов'язань за іноземними кредитами, отриманими під гарантію Кабінету Міністрів України;
- несвоєчасне прийняття Державного бюджету України та затвердження звітів про його виконання;
- неефективність чинної системи оподаткування (наявність численних необґрунтованих податкових пільг, низький рівень збору податків, порушення принципу розмірності: підвищення ставок за межі для справедливих платників податків призводить до зменшення податкових надходжень);
- зниження бази оподаткування суб'єктами господарювання;

- деякі доходи не включаються до об'єкта оподаткування;
- неоднозначне тлумачення податкових норм;
- фінансування окремих бюджетних видатків без відповідних бюджетних асигнувань;
- наявність значних диспропорцій у фінансуванні видатків бюджету за одиницями функціональної класифікації;
- невизначеність джерел фінансування збільшення соціальних виплат, що реалізується в поточному фінансовому році; призводить до збоїв у розподілі державних коштів, порушення черговості фінансування видатків та нагромадження бюджетної заборгованості;
- неефективність та непрозорість механізмів надання та погашення бюджетних позик;
- незаконне та неефективне використання бюджетних коштів;
- неефективність системи контролю надходжень до бюджету та витрачання бюджетних коштів тощо.

Описаний перелік джерел загроз не є повним, він охоплює лише ті, що найбільш негативно впливають на функціонування держави та життя громадян. Фактично ці джерела характеризуються здатністю створювати певні несприятливі умови, які щодо дій держави характеризуються небезпечним потенціалом неспроможності забезпечити повноцінний розвиток в умовах фінансової глобалізації. Однією з найсерйозніших загроз є незбалансованість державного бюджету та щорічне збільшення дефіциту, які стали характерними для незалежної України. Дефіцит фіскальної політики простежується в незбалансованості всіх державних бюджетів [13].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, можна вважати, що ефективність забезпечення бюджету залежить від таких факторів, як: розмір бюджету; ступінь його збалансованості; діюча бюджетна система; сучасна законодавча база, професіоналізм та ретельна розробка процедур розгляду та затвердження бюджету; масштаби бюджетного фінансування; бюджетна класифікація; наявність або відсутність бюджетних резервів; система бюджетного обліку;

своєчасність прийняття бюджету; характер касового виконання бюджету та використання комерційними банками тимчасово вільних залишків державного та місцевих бюджетів; стан бюджетних розрахунків; масштаби податкових пільг; рівень девальвації національної валюти; наявність або відсутність жорстких бюджетних обмежень; бюджетна дисципліна.

1.3. Система оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни

Для оцінки бюджетної безпеки України використовують Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, вони дають можливість розрахувати зазначені в методиці індикатори та порівняти їх з нормативними значеннями, також вказаними в цій методиці (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Індикатори бюджетної безпеки за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Граничне значення, %	Ваговий коефіцієнт
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	Дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 3	0,2203
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління, % до ВВП	Дефіцит сектора загальнодержавного управління, млн грн – Дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП · 100	Не більше 5	0,2671
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	Доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 30	0,2482
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	Обслуговування державного боргу, млн грн + Погашення державного боргу, млн грн) / Доходи державного бюджету, млн грн · 100	Не більше 16	0,2644

Джерело: складено автором на основі [14]

До основних індикаторів, які характеризують стан бюджетної безпеки, згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Наказом Міністерства економіки України належать: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, відношення профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП.

Законодавчо затверджена методика оцінки рівня бюджетної безпеки як складової економічної безпеки має деякі недоліки, а відповідно знижує довіру до її застосування. Серед основних недоліків – недостатня кількість показників для визначення рівня бюджетної безпеки, що унеможлиблює розробку прогнозних даних та відповідних висновків за кожним показником, зокрема неврахування показників, пов'язаних з податковим навантаженням на суб'єктів господарювання, а також те, що перелік показників базується на відбіркових показниках, визначених з урахуванням попереднього досвіду та досвіду українських та зарубіжних вчених, відповідних міжнародних організацій у сфері економічної безпеки загалом.

У зв'язку з цим важливо визначити множину індикаторів та їх нормованого значення для бюджетної безпеки окремо, що в свою чергу позитивно вплине на значення інтегрованого показника бюджетної безпеки з врахуванням чинників як внутрішньої, так і зовнішньої бюджетної політики держави та політичної ситуації, що склалася у державі (табл. 1.4).

Діагностика та моніторинг рівня економічної безпеки України здійснюється за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013. Методика ґрунтується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки держави.

Таблиця 1.4

Індикатори (показники) бюджетної безпеки

Дослідник	Індикатори бюджетної безпеки
М.Єрмошенко	<ul style="list-style-type: none"> - видатки державного бюджету в цілому, %ВВП – не більше 20; - дефіцит державного бюджету, %ВВП – не більше 3; - рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %ВВП – не більше 40; - темп зростання державного боргу відносно темпів зростання ВВП, од. – не більше 1; - внутрішній борг, %ВВП – не більше 30; - зовнішній державний борг, % обсягу експорту – не більше 70; - зовнішній державний борг, % ВВП – не більше 25; - витрати на обслуговування і погашення зовнішнього державного боргу, % обсягу експорту – не більше 18.
В.Сенчагов	<ul style="list-style-type: none"> - бюджетні видатки на національну оборону, %ВВП – не менше 3; - загальний обсяг внутрішнього та зовнішнього боргу на кінець року, %ВВП – 60; - загальні витрати на обслуговування і погашення зовнішнього та внутрішнього державного боргу, % видатків бюджету – не більше 20.
А. Сухоруков	<ul style="list-style-type: none"> - збалансованість бюджету; - самостійність національної бюджетної політики; - фінансове забезпечення функцій держави; - стабільність джерел доходів бюджету; - цілісність бюджетної системи як фінансової основи єдності держави; - узгодженість поточних і стратегічних завдань.
С.Юрій, В.Федосов	<ul style="list-style-type: none"> - розмір бюджету; - рівень перерозподілу ВВП через бюджет; - характер та рівень дефіциту бюджету, методи його фінансування; - масштаби бюджетного фінансування; - процес бюджетотворення; - своєчасність прийняття та характер касового виконання бюджету.

Джерело: складено автором на основі [15-17]

Як зазначалося вище, Методика визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також порядок розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, що дозволяє оцінити рівень економічної безпеки України як основний елемент національної безпеки держави.

Методика офіційно використовується Мінекономрозвитку України для комплексної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому в економіці та за окремими сферами діяльності з метою виявлення потенційних загроз

економічній безпеці України. Розрахунки проводяться щоквартально на основі офіційних даних статистичного обліку Державної служби статистики України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Міністерства фінансів України та Національного банку України.

Методика розрахунку рівня економічної безпеки України широко використовується органами виконавчої влади, а також науковими інститутами та іншими установами в межах їх компетенції для визначення рівня економічної безпеки держави за окремими її елементами з метою прийняття управлінських рішень щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним економічним інтересам у відповідній сфері.

Методикою чітко визначено порядок розрахунку інтегрального індикатора (індексу) економічної безпеки України, що здійснюється за алгоритмом, який представлений у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

**Алгоритм розрахунку інтегрального показника економічної безпеки
України за офіційною методикою**

Етап №	Алгоритм розрахунку
Етап 1	Формування множини індикаторів економічної безпеки держави за її окремими складовими.
Етап 2	Визначення характеристичних значень індикаторів.
Етап 3	Нормалізація індикаторів.
Етап 4	Визначення вагових коефіцієнтів.
Етап 5	Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки держави.

Джерело: складено автором на основі [14]

Таким чином, у ході оцінки бюджетної безпеки країни використовують індикатори бюджетної безпеки за Методичними рекомендаціями Міністерства економіки щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, індикатори, які визначено провідними науковцями у бюджетній системі та алгоритм розрахунку інтегрального показника за офіційною методикою.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗА 2015-2020 РР.

2.1. Структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки України

Сучасний стан бюджетної безпеки досить важливе та актуальне питання, тому аналіз індикаторів бюджетної безпеки – це першочергове завдання при дослідженні бюджетної безпеки. Згідно з визначенням Фролова С. М.: «Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів» [3].

Серед критеріїв бюджетної безпеки виділяють:

- забезпечення стабільності основних параметрів платіжно-розрахункової системи;
- реальність цілей бюджетної політики та її відповідність національним інтересам;
- розширення можливостей держави здійснювати зовнішню, а також внутрішню політику на основі забезпечення необхідними фінансовими ресурсами;
- найбільш оптимальне залучення та використання позикових коштів для фінансування видатків бюджету;
- попередження порушень бюджетного законодавства та сприяти стійкому соціально-економічному розвитку держави.

Отже, для оцінювання рівня бюджетної безпеки на основі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України використовуються такі індикатори:

1. Індикатор 1, який характеризує відношення дефіциту або профіциту державного бюджету до ВВП (%);

2. Індикатор 2 – дефіцит або профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління (% до ВВП), який обчислюється як відношення різниці дефіциту сектору загальнодержавного управління та дефіциту зведеного бюджету до обсягу ВВП);
3. Індикатор 3 – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (%), який обчислюється як відношення доходів зведеного бюджету до обсягу ВВП держави;
4. Індикатор 4 – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету (%) [14].

Рівень бюджетного дефіциту – один з найважливіших індикаторів бюджетної безпеки держави, у зв'язку з цим ситуація за якої реальний бюджетний дефіцит перевищує запланований доволі небезпечна і становить загрозу для бюджетної безпеки. Завдяки цьому показнику можна здійснити оцінку фінансової позиції держави, крім того можна оцінити вплив бюджетно-податкової політики на стан платіжного балансу, обсяги внутрішнього попиту та стан грошово-кредитної системи в цілому.

Здійснивши оцінку співвідношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, бачимо, що до 2020 р. показник перебував у межах норми, а саме менше 3%, проте у 2020 році показник становив 5,18%, що значно перевищує норму, причиною цьому став значний дефіцит бюджету (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету України до ВВП, %

Рік	Дефіцит державного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2015	-45167,5	1979458	-2,28	Оптимальний
2016	-70262,1	2383182	-2,94	Оптимальний
2017	-47849,6	2982920	-1,60	Оптимальний
2018	-59247,9	3558706	-1,66	Оптимальний
2019	-78049,5	3974564	-1,96	Оптимальний
2020	-217096,1	4194102	-5,18	Незадовільний

Джерело: побудовано на основі [18-20]

Бюджетний дефіцит – це завжди негативне явище для економіки кожної країни та її фінансової безпеки, воно посилює негативний вплив різноманітних загроз на економіку України, а також порушує її стабільність.

Протягом досліджуваного періоду, а саме 2015-2020 років, аналізований показник досягав від’ємного значення, а отже, можемо спостерігати дефіцит державного бюджету. Показник повинен становити 3%, це оптимальне значення для нього, при цьому про критичний стан бюджету може свідчити перевищення 10%.

За аналізований період значення показника коливаються від оптимального до небезпечного стану, що свідчить про значну незбалансованість державних фінансів країни. Протягом останніх років можемо прослідкувати позитивну тенденцію, адже стан індикатора досягнув оптимального значення, тобто бюджетний дефіцит знизився, проте у 2020 році показник зазнав критичного значення (рис. 2.1).

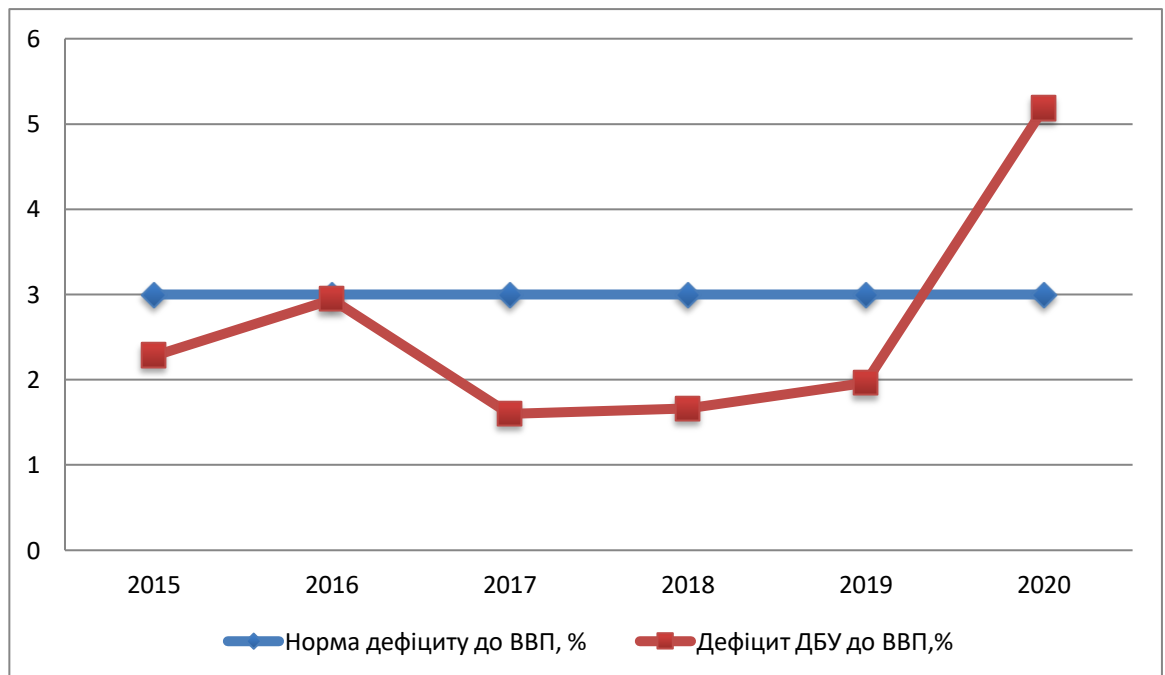

Рис. 2.1. Співвідношення дефіциту/профіциту державного бюджету у відсотках до ВВП України за 2015–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі таблиці 2.1

Оцінимо наступний індикатор, а саме частку дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП – розраховується за методикою Міжнародного валютного фонду та вважається загальноприйнятим ключовим індикатором діяльності для країн, що претендують на отримання кредиту від даної міжнародної фінансової організації. Оптимальне значення цього індикатору дорівнює нулю, а перевищення позначки у - 3% свідчить про критичний стан показника. Протягом аналізованого періоду значення цього індикатору перебуває в задовільному стані (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Частка дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП України у 2015–2020 рр.

Роки	Дефіцит сектору загально-державного управління, млн грн	Дефіцит зведеного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2015	-33168,8	-30898,2	1979458	-0,11	Задовільний
2016	-51668,8	-54682,6	2383182	0,13	Задовільний
2017	-41289,8	-42093,8	2982920	0,03	Задовільний
2018	-75118,8	-67788,5	3558706	-0,21	Задовільний
2019	-84515,9	-84316,4	3974564	-0,005	Оптимальний
2020	-237062,0	-223944,3	4194102	-0,31	Задовільний

Джерело: побудовано на основі [18-20]

Одним із індикаторів бюджетної безпеки є рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Цей показник демонструє обсяг фінансових ресурсів держави, які перерозподіляються через систему державних фінансів, і свідчить про рівень централізації фінансової системи держави. Для даного показника оптимальним є значення, яке становить 25-28%, при цьому падіння нижче 18% або перевищення 33% є критичним.

Протягом досліджуваного періоду 2015–2020 рр. стан індикатора переважно має незадовільний стан, проте у 2016-2017 рр. він навіть перевищував верхню межу, що трактується як небезпечний стан. Тому можемо

зробити висновок, що державна політика щодо перерозподілу ВВП є недостатньо ефективною (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2015–2020 рр.

Роки	Доходи зведеного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2015	652031,0	1979458	32,94	Незадовільний
2016	782748,5	2383182	32,84	Незадовільний
2017	1016788,3	2982920	34,09	Небезпечний
2018	1184278,1	3558706	33,28	Небезпечний
2019	1289779,8	3974564	32,45	Незадовільний
2020	1376661,6	4194102	32,82	Незадовільний

Джерело: побудовано на основі [18, 20]

Перерозподіл ВВП повинен бути як оптимальним, так і суспільно ефективним. Оскільки перевищення граничної межі призводить до негативних наслідків, серед яких скорочення ділової активності, збільшення тінізації економіки, скорочення фінансових можливостей суб'єктів господарювання до відтворення виробництва, погіршується інвестиційний клімат, все це призводить до зниження темпів економічного розвитку (рис 2.2).

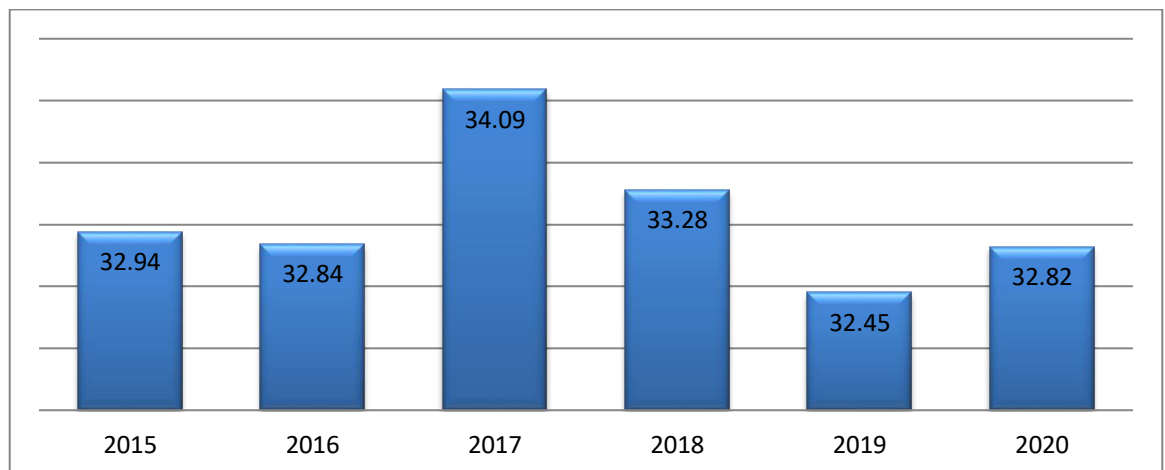

Рис. 2.2. Динаміка індикатора рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України, %

Джерело: побудовано на основі таблиці 2.3

Наступним проаналізуємо індикатор, який характеризує відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, оптимальне значення для даного індикатора становить 6%, натомість про критичний стан свідчить перевищення межі 16%. Із таблиці видно, що у доходах державного бюджету України має місце дуже велика частка боргових зобов'язань, тобто стан індикатора постійно значно перевищує критичний рівень (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету України в 2015–2020 рр.

Роки	Обслуговування державного боргу, млн грн	Погашення державного боргу, млн грн	Доходи державного бюджету, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2015	84505,4	119247,6	534694,8	93,7	Абсолютно небезпечний
2016	95794,2	111410,0	616274,8	33,6	Абсолютно небезпечний
2017	110456,1	363501,3	793265,0	59,7	Абсолютно небезпечний
2018	115431,2	234467,8	928108,3	37,7	Абсолютно небезпечний
2019	119247,6	345212,6	998278,9	46,5	Абсолютно небезпечний
2020	141473,1	282136,9	1076016,7	39,4	Абсолютно небезпечний

Джерело: побудовано на основі [18-19]

Порівнявши даний індикатор із попередніми індикаторами стану бюджетної безпеки держави, можемо дійти до висновку, що саме він найбільш загрозовий для бюджетної безпеки держави, що, своєю чергою, негативно впливає на загальний стан фінансової безпеки країни (рис 2.3).

Тому взявши до уваги незадовільний рівень фінансової, а також, бюджетної безпеки держави, можемо прийти до висновку про те, що на даний момент необхідно шукати шляхи вдосконалення основних індикаторів

бюджетної безпеки. На даному етапі важливо контролювати рівень бюджетного дефіциту та рівень доходів держави

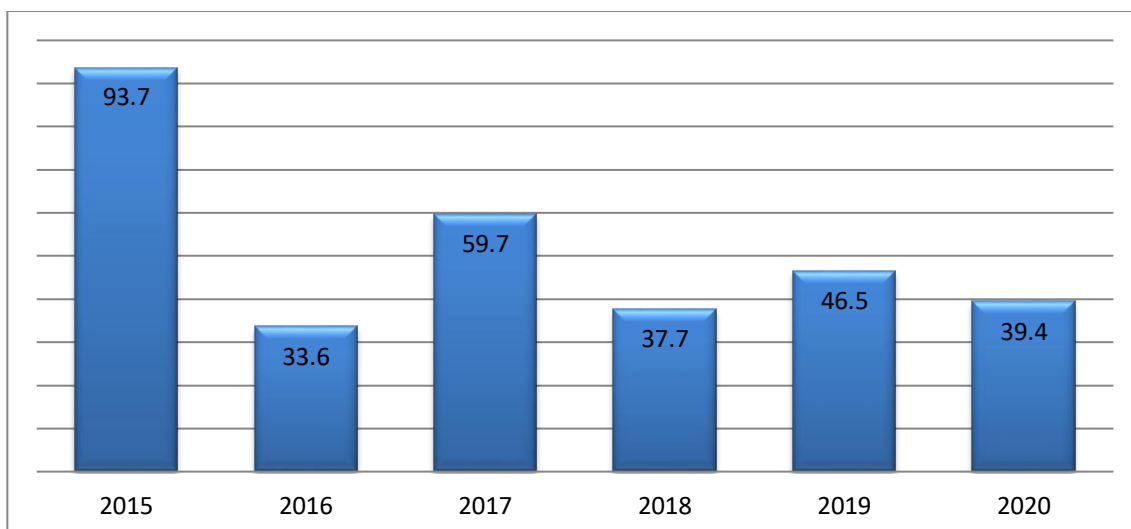

Рис. 2.3. Динаміка індикатора відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету України, %

Джерело: побудовано на основі таблиці 2.4

З вищенаведеного аналізу показників індикаторів стану бюджетної безпеки, можемо зробити висновок, що значну увагу потрібно приділити питанню погашення державного боргу країни, особливо сьогодні, коли пандемія коронавірусу негативно вплинула на усі сфери економіки та значно посилила кризові явища. Протягом останніх років розрив між обсягом державних запозичень та платежів із погашення державного боргу постійно зростає, тому можемо стверджувати, що надалі боргове навантаження на державний бюджет України буде ще більше посилюватиметься та негативно впливатиме на боргову, бюджетну, а отже, і фінансову безпеку країни у цілому.

2.2. Аналіз чинників, що впливають на бюджетну безпеку

Дослідження економічного розвитку та соціально-економічного спектру нашої держави останніх десятиліть свідчать про наявність багатьох проблем як в економічних відносинах, так і у вирішенні соціальних проблем. Фактична

наявність неконтрольованих кризових явищ економічної системи, негативних відхилень економічних показників від їх порогових значень та невирішеності соціальних проблем є практичним свідченням застарілості та неактуальності теоретичних засад економічної науки.

Сучасна політична орієнтація України на забезпечення соціальної сфери потребує якісної перебудови та широкого використання економічних важелів, які використовують органи державної виконавчої влади при здійсненні контрольних та регулятивних функцій держави через державний бюджет.

Проблемою створення та виконання державного бюджету з урахуванням усіх потреб та специфіки нашої держави є стрімке посилення впливу глобалізації на українську економіку. Наша фінансова система все більше піддається впливу негативних зовнішніх факторів, а масштаби інтеграції світових тенденцій у вітчизняну економіку з кожним днем зростають. Звідси виникає необхідність деталізації процесу бюджетування, впровадження сучасних методів розвитку економіки і забезпечення бюджетної безпеки держави [21].

Головна потреба – пристосування бюджету до ритму світової економіки та високої дестабілізації. Пріоритетними завданнями бюджетної безпеки мають стати забезпечення стабільності бюджетної сфери, підтримка купівельної спроможності державної валюти, захист інтересів населення, підтримка малого та середнього підприємництва та заохочення інвесторів на фінансовому ринку.

У сучасних умовах для вирішення зазначених проблем використовується середньострокове фінансове планування, прогнозування бюджетних показників, розрахунок точних економічних показників, на основі яких будуються реалістичні прогнози [22].

Одним із важливих етапів процесу забезпечення бюджетної безпеки держави є створення надійних фінансових резервів на випадок непередбачених ситуацій або витрат. Цей процес полягає в аналізі річного виконання державного бюджету з урахуванням економічного розвитку, оцінці наявних та

можливих (потенційних) загроз чи ризиків на регіональному, національному та глобальному рівнях [23].

Однією з найважливіших ознак бюджетної безпеки в цілому, як і ефективності самого бюджету, є наявність і розмір його дефіциту або профіциту, оскільки ця ознака характеризує здатність держави та уряду належним чином розпоряджатися бюджетними коштами. і будувати прогнози. Можна відобразити рівень фіскальної безпеки у оберненій пропорції до розміру бюджетного дефіциту.

Бюджет є основним інструментом дій держави щодо забезпечення соціальних потреб населення, належного рівня самооборони держави, стабільності та конкурентоспроможності національної економіки. Велику увагу слід приділяти розвитку нових технологій, зберігання та передачі інформації, прискоренню науково-технічного прогресу, оновленню матеріально-технічної бази, що в свою чергу має сприяти зростанню зайнятості та зниження рівня безробіття.

Для забезпечення реальної бюджетної безпеки суттєвим кроком є визначення пріоритетних аспектів, які потребують удосконалення та уточнення у процесі формування та виконання державного бюджету.

Дослідження рівня забезпечення та гарантування бюджетної безпеки України свідчить про існування постійного дефіциту державного бюджету в останнє десятиліття, що було наслідком недосконалості процесів планування та прогнозування державного бюджету України.

Дефіцит бюджету демонструє негативну тенденцію, коли державні витрати перевищують доходи внаслідок поганого економічного розвитку, сірого ринку праці, зростання безробіття, а останнім часом кризи пандемії COVID-19 та військових дій на сході.

У будь-якій фінансово-господарській діяльності раціональне формування фінансового плану є одним із головних кроків до успіху, будь то бюджет малого бізнесу або всієї країни, але вміння прочитати та коригувати його складання та виконання залежить від функціональності всі області.

Сьогодні бюджетна політика та бюджетна система є важелями впливу на економічний розвиток країни, які можуть бути використані для вирішення неконтрольованих кризових процесів у країні.

Для розробки та впровадження ефективних заходів щодо забезпечення належного рівня бюджетної безпеки як центрального елемента фінансової безпеки необхідно дослідити фактори, що впливають на її розвиток, поточні та потенційні загрози та показники, що відображають стан бюджетного процесу.

Бюджетну безпеку як складову фінансового забезпечення слід розглядати у вигляді процесу забезпечення платоспроможності держави, збалансованості державних доходів і видатків, контролю за цільовим використанням коштів державного бюджету [24].

У сучасних умовах основними завданнями бюджетної безпеки України є забезпечення збалансованого та раціонального розподілу бюджетних коштів для стимулювання економічного розвитку, підтримки соціальної сфери держави, залучення належного рівня іноземних інвестицій у розвиток промислової та промислової сфери, наукової сфери.

На сучасному етапі розвитку України пріоритетним є розробка та впровадження ефективного механізму бюджетної безпеки, вирішення якого гарантуватиме розвиток національної економіки, суверенітет, фінансову незалежність та гідний рівень підтримки громадян України [25].

Виконання покладених на неї державою функцій неможливе без раціонального фінансування кожної з її галузей діяльності для забезпечення належного рівня самооборони, військового забезпечення, будівництва техніки та виробництва зброї, розвитку науково-технічних і технологічних процесів, стимулювання економічної та соціально-економічної сфер продукції на міжнародному ринку товарів і послуг. державний бюджет без винятку впливає на функціонування кожної сфери державної діяльності. Можна зробити логічний висновок про пряму залежність рівня добробуту країни від ефективності фіскальної політики [26].

Недоліки у функціонуванні системи національної бюджетної безпеки значно переважають над перевагами та можливостями, вирішити ці проблеми допоможуть наступні дії:

- посилення контролю за своєчасним прийняттям державного бюджету та дотриманням умов бюджетного процесу;
- удосконалення системи контролю за цілеспрямованим використанням державних коштів;
- запровадження заходів щодо диверсифікації економіки для підвищення рівня податкових надходжень;
- розвиток нових технологій зберігання та передачі інформації, прискорення науково-технічного прогресу, оновлення матеріально-технічної бази, що в свою чергу має сприяти підвищенню зайнятості та зниженню безробіття;
- раціоналізація структури державних видатків шляхом їх часткового делегування.

Аналізуючи наведену інформацію, можна зробити висновок, що на бюджетну безпеку впливає ряд факторів, серед яких такі групи: організаційно-правові, фінансово-економічні, розглянемо кожен з груп більш детально.

Тому до організаційно-правових факторів можна віднести:

- діюча законодавча база, рівень професіоналізму та сумлінності при складанні бюджету, ступінь деталізації та прозорості бюджету при його складанні; надання пріоритету певній бюджетній класифікації;
- ступінь досконалості системи обліку виконання бюджету та кошторис витрат бюджетних установ;
- своєчасність прийняття рішень у сфері бюджетного та податкового регулювання;
- характер виконання касового бюджету;
- ступінь узгодженості фінансово-економічних інтересів різних верств населення.

У фінансово-економічному плані це:

- обсяг бюджету та ступінь його збалансованості;
- масштаби бюджетного фінансування;
- наявність або відсутність бюджетних резервів;
- кількість податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету;
- відстрочення платежів до державного та місцевих бюджетів.

Дослідження дефіциту Державного бюджету України сьогодні залишається достатньо важливим питанням, адже допомагає виявити позитивні та негативні чинники в національній економіці. Це дає можливість здійснити аналіз доходів та видатків бюджету, а також проконтролювати їх.

На основі аналізу доходів та видатків Державного бюджету України за 2015-2020 роки, можна розрахувати його дефіцит протягом досліджуваного періоду. Аналізуючи динаміку Державного бюджету України за 2015-2020 роки, що відображено у таблиці 2.5 можна стверджувати, що в Україні спостерігається хронічний дефіцит Державного бюджету. Адже, протягом 2015 – 2020 років видаткова частина бюджету перевищувала дохідну.

Таблиця 2.5

Динаміка Державного бюджету України за 2015-2020 роки

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо (дефіцит бюджету)	
	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП
2015	534 694,8	27,01	576 911,4	29,14	2 950,9	0,15	-45 167,5	-2,28%
2016	616 274,8	25,86	684 743,4	28,73	1 661,6	0,07	-70 130,2	-2,94%
2017	793 265,0	26,59	839 243,7	28,13	1 870,9	0,06	-47 849,6	-1,60%
2018	928108,3	26,08	985842,0	27,70	1514,3	0,04	-59 247,9	-1,66%
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26,99	3437,0	0,9	-78 049,5	-1,96%
2020	1076016,7	25,66	1288016,7	30,71	5096,1	0,12	-217 096,1	-5,18%

Джерело: побудовано на основі [27]

За останній час протягом 2015-2019 років дефіцит державного бюджету збільшився на 33 млн грн, а в 2019 році порівняно з 2018 роком дефіцит бюджету збільшився на 19 млн грн. Така динаміка збільшення дефіциту державного бюджету виразно демонструє наростання внутрішньої фінансової кризи та систематичне зменшення прибутків державного бюджету. Найбільший дефіцит спостерігаємо у 2020 році, оскільки Україна свідомо збільшила бюджет, заклавши в нього витрати на боротьбу з епідемією COVID-19, а також підтримку економіки у час кризи.

Здійснено аналіз дохідної бази державного бюджету, за даними Додатку А основною складовою часткою доходів Державного бюджету України протягом всього досліджуваного періоду залишаються податкові надходження, що становлять близько 80% усіх доходів. Загальна сума податкових надходжень у 2020 р. порівняно з 2018 р. зросла на 115 300 млн. грн., причому надходження від непрямих податків майже втричі перевищують надходження від прямих податків.

Найбільше значення при формуванні надходжень до бюджету у 2020 р., як і в попередні роки, мають: податок на додану вартість (ПДВ) з імпортованих та українських товарів, робіт і послуг, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, рента за користування надрами та акцизи з нафтопродуктів, алкоголю і цигарок.

Найбільшою статтею доходів у бюджеті виступає ПДВ з імпорту. Так, з ввезених на територію України товарів в 2020 році вдалося отримати 274 113,5 млн. грн., що на 15 646,9 млн. грн. менше, ніж було у 2019 році. Таке скорочення обумовлене запровадженими санкціями, та становищем на зовнішньому та внутрішньому ринку, що спричинені сукупністю факторів геополітичного характеру та проблеми з COVID-19.

Надходження з внутрішніх товарів та послуг до бюджету України склали 493360,6 млн. грн. у 2018 році, та у 2020 році відбулось зростання на 45 535,6 млн грн. і відповідно зростання надходжень з ПДВ за досліджуваний період.

Також відбулось зростання доходів від вироблених в Україні і імпортованих підакцизних товарів. Як відомо, останні роки зросли акцизи на цигарки та алкоголь, що дозволило забезпечити збільшення надходження до бюджету. Доходи від продажу підакцизних товарів, вироблених в Україні (алкоголь, цигарки, нафтопродукти) у 2020 році зросли на 15,1 %. Надходження від імпортованих підакцизних товарів також мають динаміку до збільшення у 2019 році на 12,1 %, у 2020 році на 8,2%.

Такі види надходжень як податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств за 2018–2020 рр. зростають, проте варто зауважити, що у 2019–2020 рр. суми надходжень податку на прибуток підприємства зменшуються у порівнянні з сумами надходжень від фізичних осіб. Спостерігається зменшення виробництва за останні три роки, що вплинуло на надходження до бюджету.

Незважаючи на стабільне збільшення дохідної частини бюджету, присутня також тенденція до зростання структурного (нециклічного) бюджетного дефіциту, котрий характеризується нарощуванням державних витрат швидшими темпами, ніж зростають доходи бюджету. Саме, такий дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, котра проводиться невідповідно до правил, а на власний розсуд влади. До того ж, характерною ознакою дискреційної фіскальної політики є внутрішня структурна мінливість витрат держави, особливо за статтями «економічна діяльність» та «соціальний захист та соціальне забезпечення». За умов такого ведення виду фіскальної політики органами державної влади зростають ризики для фінансової стабільності, зокрема у періоди загострення економічної та політичної ситуації в країні.

Розглянемо найвагоміші статті видатків Зведеного бюджету України в розрізі функціональної класифікації за допомогою таблиці 2. 6 та рисунку 2.4. Найсуттєвіших змін у загальній структурі видатків отримали видатки на економічну діяльність. Їх сума зросла у 2020 році на 108 595 млн. грн. порівняно з 2019 р., що підкреслює, як збільшення обсягів державних

інвестицій (субвенцій), так і зростання субсидій та допомоги на покриття збитків підприємств окремих секторів економіки, зокрема сільського господарства та вугільної галузі.

Таблиця 2.6

Динаміка видатків Зведеного бюджету України (функціональна класифікація) протягом 2018-2020 рр. млн. грн.

Напрями видатків	Роки			Абсолютний приріст, млн грн		Темп приросту, %	
	2018	2019	2020	2019-2018	2020-2019	2019/2018	2020/2019
Загальнодержавні функції	191541,8	203121,3	204818,8	11579,5	1697,5	6,05	0,84
у т.с. Обслуговування держборгу	116088,0	120096,1	121239,4	4008,1	1143,3	3,45	0,95
Оборона	97024,0	106627,7	120374,1	9603,7	13746,4	9,90	12,89
Громадський порядок, безпека, судова влада	118025,2	141455,8	159506,3	23430,6	18050,5	19,85	12,76
Економічна діяльність	140761,3	154219,3	262814,6	13458	108595	9,56	70,42
Охорона навколишнього середовища	8242,1	9729,8	9056,6	1487,7	-673,2	18,05	-6,92
Житлово-комунальне господарство	30345,5	34487,1	32214,5	4141,6	-2272,6	13,65	-6,59
Охорона здоров'я	115847,8	128377,8	175791,2	12530	47413,4	10,82	36,93
Духовний та фізичний розвиток	28992,9	31550,1	31710,9	2557,2	160,8	8,82	0,51
Освіта	210029,4	238757,4	252283,1	28728	13525,7	13,68	5,67
Соціальний захист та соціальне забезпечення	309363,6	321786,7	346719,5	12423,1	24932,8	4,02	7,75
у т.с. Соціальний захист пенсіонерів	157940,7	191227,2	212328,7	33286,5	21101,5	21,08	11,03

Джерело: побудовано на основі [29]

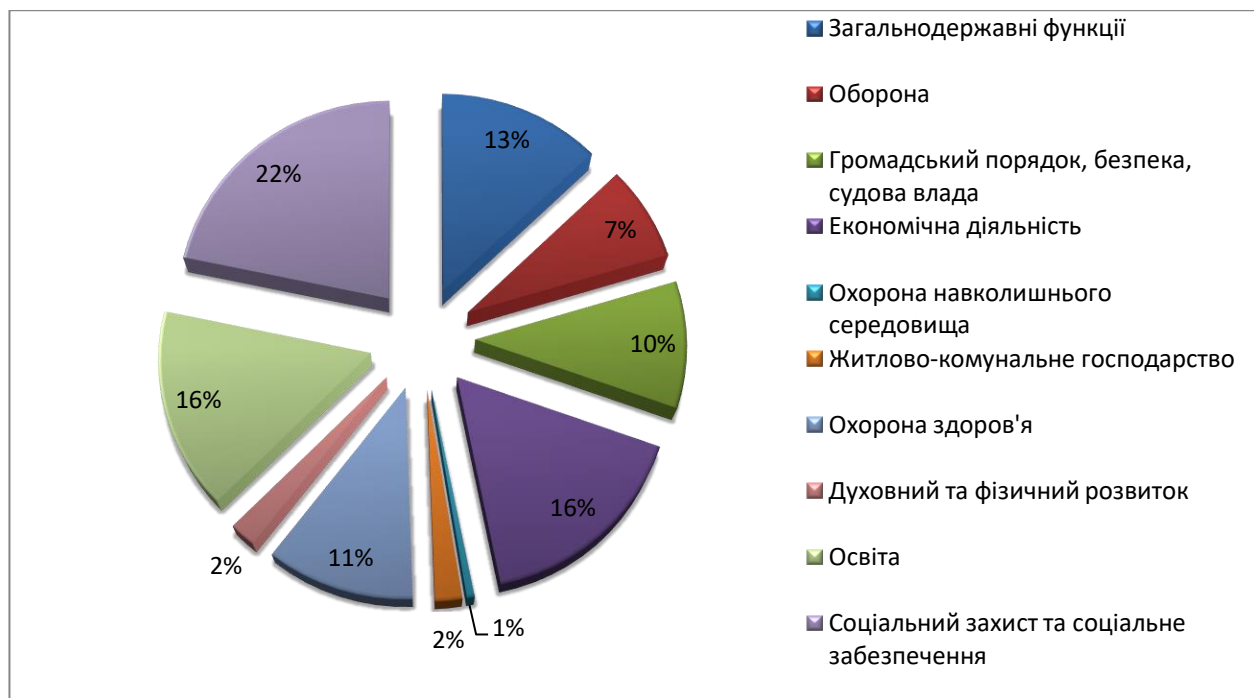

Рис. 2.4 Структура видатків Зведеного бюджету України (функціональна класифікація) у 2020 році, %

Джерело: побудовано на основі [29]

Враховуючи те, що економічна діяльність є одним з найважливіших напрямів, від ефективності роботи котрого безпосередньо залежить фінансування всіх інших функціональних розділів, обсяг його забезпечення залишається досі доволі низьким. За даними таблиці 2.6 видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення значно перевищують видатки на економічну діяльність.

За теперішніх складних економічних та політичних умов, соціальний захист та соціальне забезпечення потребує значного зменшення частки у структурі видатків бюджету, є надзвичайно необхідним, для забезпечення переходу від бюджетної моделі «проїдання» до моделі інвестиційного розвитку. Питома вага видатків державного бюджету, що спрямовується на фінансування соціальної сфери, у 2020 р. склала близько 21,73% (346 719,5 млн. грн.) та є найнижчою за останні три роки.

Функціонування силових структур є принциповою основою реалізації політики національної безпеки, а тому є цілком виправданою необхідність

збільшення частки видатків на оборону у загальній структурі. Так протягом досліджуваного періоду спостерігається зростання суми видатків на оборону, котра у 2020 році склала 120 374,1 млн. грн., така тенденція характеризується необхідністю фінансування невідкладних потреб на оборону і безпеку держави, у тому числі пов'язану з проведенням операції об'єднаних сил (ООС).

Також, необхідно зменшити частку видатків на загальнодержавні функції. Якщо проаналізувати склад даного функціонального напрямку, то найбільшу частку мають видатки на: вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування.

Особливості бюджетного фінансування в сучасних умовах пов'язані із реалізацією засад бюджетної реформи, розробкою основних напрямів конституційної реформи та трансформацію соціально-економічних процесів у суспільстві. Результати таких перетворень відобразилися на динаміці та структурі видатків зведеного бюджету України за економічною класифікацією, яка представлена у таблиці 2.7. Саме економічна класифікація дає можливість прослідкувати зміни акцентів держави стосовно цільового спрямування видатків бюджетів, що відповідає реалізації такого важливого принципу бюджетного фінансування як його цільовий характер.

Результати аналізу наведених у таблиці 2.7 даних свідчать про загальну тенденцію зростання як поточних, так і капітальних видатків. Проте слід зазначити, що темп приросту все ж вищий у поточних видатків, що є негативним явищем, оскільки не відбувається переорієнтування бюджетного фінансування на розширене відтворення.

У 2019 році обсяг поточних видатків зріс майже на 10%, натомість капітальні видатки зросли лише на 6,63%, у 2020 році – на 17% і 10% відповідно. Спостерігаємо збільшення видатків на оплату праці, які у структурі видатків займають досить вагомий частку, у 2019 році видатки зросли на 19%, у 2020 році – 15%, це свідчить про односторонність бюджетного фінансування і його орієнтацію на процеси споживання.

Таблиця 2.7

**Динаміка видатків Зведеного бюджету України (економічна класифікація)
протягом 2018-2020 рр. млн. грн.**

Напрями видатків	Роки			Абсолютний приріст, млн грн		Темп приросту, %	
	2018	2019	2020	2019-2018	2020-2019	2019/2018	2020/2019
	млн. грн	млн. грн	млн. грн				
Поточні видатки	1106003	1216386	1426269	110383	209883,8	9,98	17,25
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	326116,9	389343	447221,5	63226,1	57878,5	19,39	14,87
Використання товарів та послуг	302458,4	302211,7	382543,7	-246,7	80332	-0,08	26,58
Обслуговування боргових зобов'язань	116936,9	120777,6	122197	3840,7	1419,4	3,28	1,18
у т.ч. Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань	75200,3	74832,2	76902,6	-368,1	2070,4	-0,49	2,77
у т.ч. Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань	41736,6	45945,4	45294,3	4208,8	-651,1	10,08	-1,42
Поточні трансферти	52854,3	83288,3	134627,6	30434	51339,3	57,58	61,64
Соціальне забезпечення	300737,4	312337,9	332785,7	11600,5	20447,8	3,86	6,55
у т.ч. Виплата пенсій та допомоги	151289,3	182931,2	203526,1	31641,9	20594,9	20,91	11,26
Інші поточні видатки	6898,8	8427,2	6893,9	1528,4	-1533,3	22,15	-18,19
Капітальні видатки	144171	153727,5	169020,3	9556,5	15292,8	6,63	9,95
Придбання основного капіталу	85887	90183	84927,4	4296	-5255,6	5,00	-5,83
Капітальні трансферти	58283,9	63544,4	84092,9	5260,5	20548,5	9,03	32,34

Джерело: побудовано на основі [29]

Негативним явищем є те, що капітальні видатки, які пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів в основні фонди і нематеріальні активи, зі створенням державних запасів і резервів, і включають затрати на нове будівництво і розвиток діючих об'єктів державної і комунальної власності, інвестиційні субсидії, довгострокові бюджетні кредити і державні гарантії

інвесторам, що фінансують високоефективні інвестиційні проекти, займають лише 10% у структурі видатків (рис. 2.5).

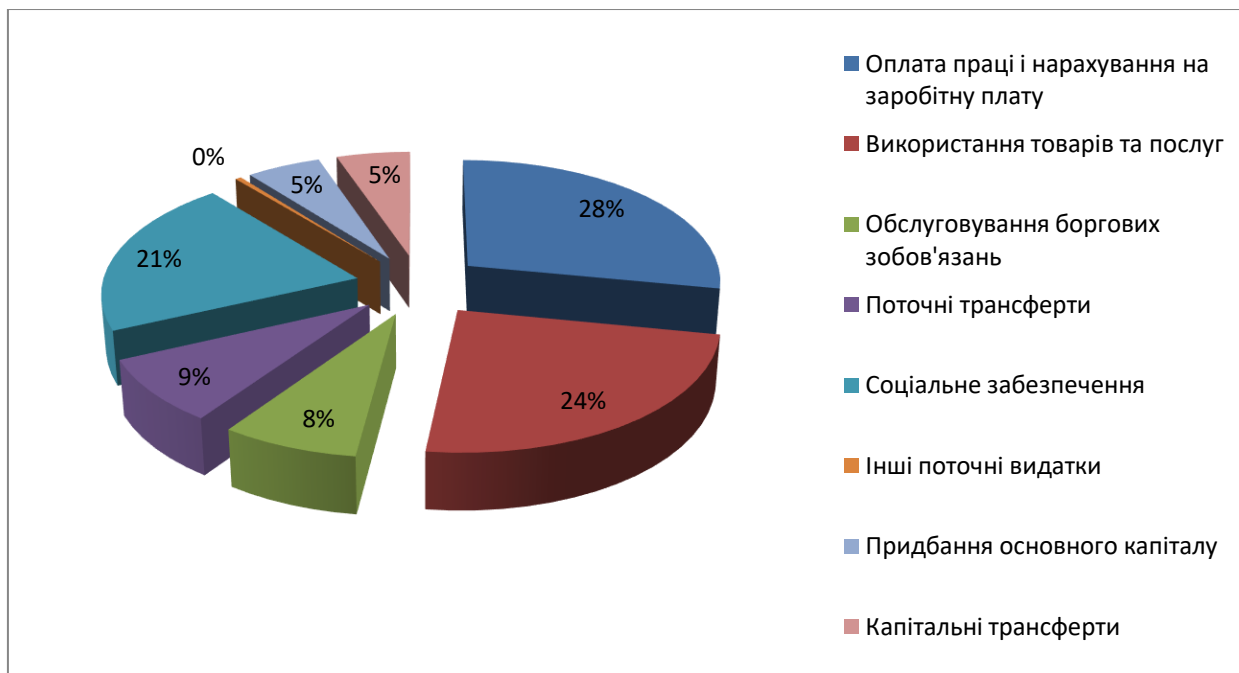

Рис. 2.5 Структура видатків Зведеного бюджету України (економічна класифікація) у 2020 році, %

Джерело: побудовано на основі [29]

Аналіз структури та динаміка видатків Державного бюджету України за економічною класифікацією протягом 2018-2020 рр. підтверджує те, що ресурси Державного бюджету України спрямовуються у більшій мірі на покриття поточних видатків, що є негативним явищем, оскільки на капітальні видатки, які ще називають видатками розвитку припадає лише незначна частка.

Також негативним наслідком існування значного бюджетного дефіциту є збільшення державного боргу, який прямо чи опосередковано впливає майже на всі процеси соціально-економічного життя держави: економічне зростання та розподіл доходів; бюджетний дефіцит і розмір грошової маси в обігу (що тісно пов'язано з темпами інфляції); динаміку сукупного попиту та пропозиції; рівень споживання і нагромадження; кредитний рейтинг країни, а це в свою чергу впливає на бюджетну безпеку країни.

На рисунку 2.6 зображено динаміку внутрішнього і зовнішнього державного боргу України у 2016-2020 рр. Протягом досліджуваного періоду відслідковується чітка тенденція до зростання як внутрішнього, так і зовнішнього боргу.

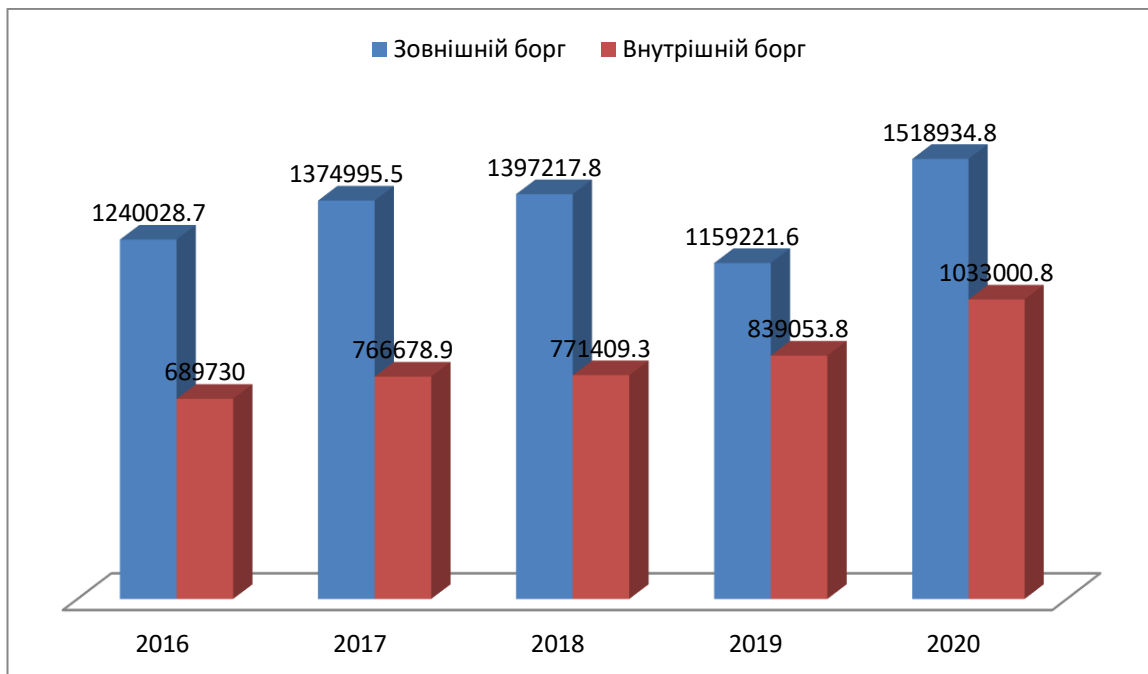

Рис. 2.6 Динаміка внутрішнього і зовнішнього державного боргу України у 2013-2017рр., млн. грн

Джерело: побудовано на основі [30]

Лише у 2019 році внутрішній борг мав тенденцію до скорочення, відбулося зменшення на 17 %, проте у 2020 році борг зріс на 31%. Внутрішній борг також продовжує зростати, найбільший приріст спостерігаємо також у 2020 році, а саме 23%. Таке значне зростання в більшій мірі спричинене внесенням змін у закон про державний бюджет у зв'язку з поширенням COVID-19.

Отже, одним із наслідків бюджетного дефіциту є збільшення внутрішнього і зовнішнього боргу України, що є негативним і небезпечним явищем для економіки будь-якої країни, адже впливає на її бюджетну безпеку.

В умовах нестабільності економічних систем виважена ефективна податкова політика є надзвичайно важливою. Одним із ефективних інструментів здійснення впливу на економіку, підтримки пріоритетних

напрямів господарювання, зниження рівня соціального напруження є система податкових пільг. З іншого боку, неефективна система пільгового оподаткування призводить до значних втрат бюджетних ресурсів, порушення економічної стабільності та зниження рівня фінансової безпеки держави. За Податковим кодексом України податкова пільга надається шляхом:

- а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- в) встановлення зниженої ставки податку та збору;
- г) звільнення від сплати податку та збору [39].

Використовуючи податкові пільги, держава регулює певні економічні процеси і забезпечує соціальний захист окремих видів діяльності та груп населення. В умовах ринкових відносин податкові пільги виступають необхідною передумовою для активного використання всіх податкових інструментів з метою економічного і правового регулювання соціальних процесів, стимулювання розвитку виробництва, спрямовуючи їх у необхідне русло. У таблиці 2.8 відображено кількість законодавчо встановлених в Україні податкових пільг у розрізі прямих податків.

Таблиця 2.8

Кількість податкових пільг у розрізі видів прямих податків згідно з довідниками пільг протягом 2016 – 2021 рр.

Види податків	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Прямі податки, у т.ч.	53	33	32	38	37	42
податок на прибуток підприємств	28	14	13	17	18	21
плата за землю	21	16	16	18	16	18
податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	1	1	1	1	1	1
місцеві податки і збори	2	2	2	2	2	2

Джерело: побудовано на основі [31]

Значне зменшення кількості пільг за прямими податками відбулося у 2011 році після введення у дію Податкового Кодексу України. У 2021 р. спостерігаємо незначне зростання податкових пільг. Ці зміни відбулися за рахунок збільшення кількості пільг за податком на прибуток підприємств та платою за землю, у той час як зменшення кількості пільг за місцевими податками і зборами стало результатом суттєвих змін в системі місцевого оподаткування.

Однією з основних проблем системи пільгового оподаткування в Україні є відсутність державної системи оцінки та моніторингу пільг. Через надання безпідставних та необґрунтованих пільг держава втрачає мільярди гривень оскільки не в змозі об'єктивно оцінити їх ефективність і доцільність для певних галузей і економіки в цілому.

Втрати від цих пільг зазнає не лише державний, а і місцеві бюджети, оскільки частина втрат від податкових пільг доводиться на податки, які надходять до місцевих бюджетів (податок на майно, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір).

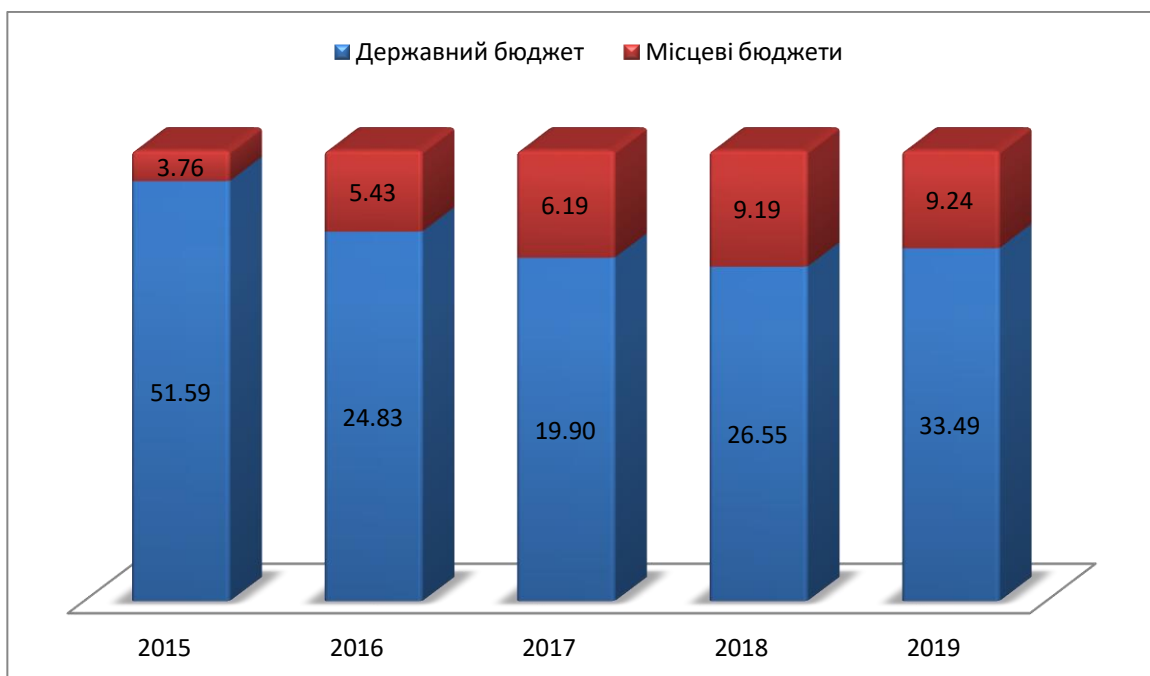

Рис. 2.7. Втрати Державного та місцевих бюджетів України від податкових пільг протягом 2015-2019 рр., млрд грн

Джерело: сформовано автором на основі [32]

За останні три роки обсяг втрат державного та місцевих бюджетів через надання податкових пільг постійно зростає. Згідно з даними ДПС, втрати держбюджету від надання податкових пільг збільшилися з 19,9 млрд грн у 2017 році до 33,5 млрд грн у 2019. Втрати місцевих бюджетів збільшилися, відповідно, з 6,2 млрд грн до 9,2 млрд грн (рис.2.7).

У 2021 році через дію податкових пільг державний та місцеві бюджети недоотримують 35,2 мільярда гривень, що на 4,5% більше ніж у 2020 році (33,6 мільярда грн) [33].

Проаналізувавши чинники, які впливають на бюджетну безпеку України можемо зробити висновок, що в Україні спостерігається хронічний дефіцит Державного бюджету, оскільки протягом 2015 – 2020 років видаткова частина бюджету перевищувала дохідну, проведений аналіз доходів і видатків бюджету демонструє вищий темп приросту у поточних видатків, що є негативним явищем, оскільки не відбувається переорієнтування бюджетного фінансування на розширене відтворення, крім того протягом останніх років спостерігаємо постійне збільшення Державного боргу України. Отже, важливо вчасно відслідковувати проблеми, які загрожують бюджетній безпеці та оперативно реагувати задля їхнього вирішення.

2.3. Оцінка механізму забезпечення бюджетної безпеки України

Бюджетна безпека – це одна зі складових фінансової безпеки і визначається як стан забезпечення платоспроможності держави враховуючи баланс доходів і видатків державного й місцевих бюджетів, а також ефективності використання бюджетних коштів [34]. Бюджетна безпека передбачає виконання державної політики, яка орієнтована на реалізацію національних економічних інтересів країни, а також на забезпечення сталого економічного зростання та необхідного рівня інвестицій для розвитку продуктивних сил у тривалому періоді, підтримку і захист національних виробників, стимулювання розвитку наукомістких галузей економіки,

проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя населення і забезпечення основних соціальних потреб [35].

Бюджетна безпека як важливий фактор соціально-економічного розвитку держави виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу. З економічного погляду, бюджетна безпека виражає здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняти потреби платників податків та отримувачів бюджетних коштів з урахуванням індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів. Отже, забезпечення бюджетної безпеки держави є одним із ключових завдань під час реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів [36].

Формуючи бюджетну безпеку, держава зобов'язана дотримуватися таких основних умов: урахування вимог усіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства; вивчення і врахування попереднього досвіду фінансового і бюджетного розвитку; вивчення і врахування досвіду інших країн; врахування конкретного етапу розвитку суспільства, особливостей внутрішнього та міжнародного становища; дотримання комплексного підходу до розробки і реалізації заходів бюджетної політики, політики у галузі фінансів, ціноутворення, кредиту, заробітної плати тощо [37].

Діяльність держави у сфері формування, розподілу й перерозподілу коштів державного бюджету визначає зміст бюджетної політики, її курс, завдання й напрямки реалізації. В основу змісту бюджетної безпеки закладено її об'єктивно-суб'єктивні витoki. Бюджетна безпека формується у реальному економічному середовищі в рамках об'єктивних економічних відносин, що й обумовлює її об'єктивні витoki. Суб'єкт бюджетної політики не може без неї обійтися, її уникнути. На нього покладено відповідальність за достовірність досліджень особливостей й характеру процесів розподілу й перерозподілу бюджетних коштів, контролю за ними, їх оптимізацію, й на цій основі – побудову моделі бюджетної політики, що базується на об'єктивних

економічних процесах. Ефективність такої роботи й визначатиме ефективність бюджетної безпеки у майбутньому.

Бюджетна безпека держави як складова фінансової безпеки – це особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз [38].

Залежно від періоду і характеру завдань управління бюджетною безпекою необхідно розглядати через бюджетну стратегію та бюджетну тактику.

Бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави, спрямована на реалізацію мети, завдань і пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Бюджетна стратегія повинна бути складовою економічної стратегії і корелювати з політичною, соціальною, гуманітарною, військовою та іншими стратегіями держави [37].

Традиційно, бюджетний процес визначається як сукупність дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування, що здійснюється на підставі норм бюджетного права, щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звітів про їх виконання. Виходячи з цього, у широкому розумінні бюджетний процес складає собою засновану на владних повноваженнях діяльність відповідних органів, що підпорядкована нормативно визначеним процедурам у галузі бюджету.

Бюджетний процес складається з відповідних стадій, що визначаються змістом і характером діяльності державних органів, унаслідок чого така

діяльність набуває нових якостей. Відповідно до п. 1 ст. 19 Бюджетного Кодексу України стадіями бюджетного процесу визнаються:

- «1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;
- 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього» [8].

Надзвичайна проблематичність прийняття державного бюджету в принципі (не говорячи про ухвалення його у встановлені законодавством терміни) обумовлюється дією низки інституційних кон'юнктурних чинників, серед яких найбільш актуальними в Україні слід вважати такі: політична нестабільність, відсутність політичного консенсусу між впливовими партіями, спроби лобіювання інтересів промислово-фінансовими групами, відстоювання приватних інтересів представниками державної влади тощо.

Відповідно до вимог чинного законодавства, Кабінет Міністрів має презентувати проект закону про державний бюджет до 15 вересня поточного року, а Верховна Рада – приймати закон до 1 грудня. Проаналізуємо прийняття Верховною Радою Законів України «Про державний бюджет» протягом останніх п'яти років.

Дані, наведені у таблиці 2.9 засвідчують той факт, що парламент України не завжди дотримується процесуальних вимог щодо прийняття та затвердження закону «Про державний бюджет», що у свою чергу створює перешкоди для реалізації фінансово-бюджетної політики урядом нашої держави і в підсумку стабільного функціонування усієї бюджетної системи України.

Таблиця 2.9

Відповідність прийняття Верховною Радою України Законів України «Про державний бюджет» законодавчо встановленим термінам

Дата прийняття	Назва законодавчого акту
21.12.2016	ЗУ «Про державний бюджет України на 2017 рік»
07.12.2017	ЗУ «Про державний бюджет України на 2018 рік»
23.11.2018	ЗУ «Про державний бюджет України на 2019 рік»
14.11.2019	ЗУ «Про державний бюджет України на 2020 рік»
15.12.2020	ЗУ «Про державний бюджет України на 2021 рік»

Джерело: розроблено автором на основі [18]

У таблиці 2.10 наведені основні макроекономічні показники, проаналізовано показники 2020 року, оскільки з метою актуалізації прогнозу в умовах негативного впливу на розвиток світової та вітчизняної економік кризових явищ, спричинених виникненням і поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, було прийнято постанову КМУ від 29.03.2020 № 253 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. № 555». Показники уточненого макропрогнозу було враховано під час внесення змін до бюджету на 2020 рік.

2020 рік українській економіці вдалось пройти з меншими втратами, ніж це очікувалось більшістю експертів на початку пандемії. Відповідно до оцінки Мінекономіки на базі квартальної звітності Держстату реальний ВВП за підсумками 2020 року скоротився на 4,0 відсотка проти прогнозу зменшення на 4,8 відсотка, врахованому при внесенні змін до бюджету.

Також вітчизняна економіка продемонструвала вищу стійкість до впливу зовнішніх факторів, ніж під час попередніх криз. Фактичний курс гривні до долара США хоча і девальзував за підсумками року на 4,3 відсотка (у середньорічному розрахунку), виявився більш міцним, ніж було враховано в припущеннях зміненого прогнозу.

Таблиця 2.10

Основні макроекономічні показники у 2017 - 2020 роках

Показники	2017	2018	2019	2020			
	Факт	Факт	Факт	Прогноз під бюджет	Прогноз до змін бюджету	Факт	Відхилення
Номінальний ВВП, млрд гривень	2983,9	3560,6	3978,4	4510,8	3985,5	4194,1	208,6
ВВП реальний, темп зростання, відсотків	2,5	3,4	3,2	3,7	-4,8	-4	0,8
Темпи приросту споживчих цін, відсотків, грудень до грудня попереднього року	13,7	9,8	4,1	5,5	11,6	5	-6,6
Темпи приросту цін виробників, відсотків, грудень до грудня попереднього року	16,5	14,2	-7,4	8,2	12	14,5	2,5
Середньомісячна заробітна плата, грн	7104	8865	10497	12497	10706	11591	885
Зміна реальної заробітної плати, відсотків	19,1	12,5	9,8	10,1	-4,5	7,4	11,9
Зміна експорту товарів та послуг, у відсотках до попереднього року	17,2	9,7	7,4	7,8	-5,5	-4,6	0,9
Зміна імпорту товарів та послуг, у відсотках до попереднього року	19,5	12,5	7,8	9,6	-10	-17,9	-7,9
Припущення прогнозу: Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	26,6	27,2	25,8	27	30	27	-3

Джерело: розроблено автором на основі [18]

Отже, внесені зміни до бюджету змогли скоригувати значні відхилення між плановими та фактичними показниками. Проблемні аспекти організації бюджетного процесу в Україні вимагають негайного вирішення на кожній його стадії, що в перспективі дозволить забезпечити ефективне управління державними фінансовими ресурсами.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Мінімізація впливу чинників на порушення бюджетної безпеки

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України фінансова безпека визначається як: «стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [14].

Однією зі складових фінансової безпеки є бюджетна безпека. Враховуючи той факт, що дана категорія доволі багатогранна існують різні визначення даної дефініції, проте ми зупинилися на визначення професора Фролова, який зазначає: «бюджетна безпека держави як складова фінансової безпеки – це особливий стан платоспроможності держави, який забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз» [3].

Враховуючи економічну точку зору, бюджетна безпека означає спроможність держави використовуючи бюджет для того, щоб безпосередньо реалізовувати свої функції, крім того враховувати інтереси громадян, які сплачують податки. Тому одним із ключових завдань для держави протягом виконання своїх функцій держава повинна забезпечувати бюджетну безпеку.

Бюджетна безпека спрямована на реалізацію державної політики та реалізацію економічних інтересів країни, а саме на забезпечення стабільного

економічного зростання та залучення необхідного рівня інвестицій для подальшого розвитку продуктивних сил, захисту та підтримки національних товаровиробників, здійснення соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя громадян та забезпечення основних соціальних потреб.

На рівень забезпеченості бюджетної безпеки впливають певні фактори та загрози. Основне протиріччя, яке становить загрозу бюджетній безпеці держави, є зростаючі потреби суспільства та обмеженість ресурсів. Чим більше потреб залишається незадоволеними через брак ресурсів, тим більший ступінь негативного впливу та конфліктів.

Бюджетна безпека піддається негативному впливу значній кількості чинників, тому важливо вчасно реагувати на них та намагатися мінімізувати їх вплив.

Важливим моментом на сьогодні залишається чинна нормативно-правова база, оскільки деякі моменти потребують вдосконалення і детальнішого розгляду, адже досі при формуванні бюджету на наступний рік ми спостерігаємо порушення законодавчо встановлених норм і термінів подання плану бюджету та його затвердження. У цьому питанні не менш важливим є рівень професіоналізму посадових осіб, які займаються даним питанням. При розробці бюджету необхідно ретельно та детально аналізувати кожен показник та прозоро висвітлювати усі дані. Відповідно в майбутньому невідповідальне виконання поставлених завдань на даному етапі роботи може призводити до негативних наслідків, таких як перевищення видаткової частину бюджету над дохідної та зростання державного боргу. Для того, щоб мінімізувати вплив цих чинники на бюджетну безпеку, потрібно ще на стадії формування бюджету реально оцінювати усі ризики.

Протягом останніх років в Україні спостерігається хронічний дефіцит Державного бюджету, це в свою чергу негативно впливає на бюджетну безпеку країни. Тому надзвичайно важливо здійснювати постійний аналіз доходів і визначати, які категорії приносять найбільше доходів, як досягти темпу

приросту по інших надходженнях, чому відбувається скорочення надходжень по певних категоріях.

Крім того, важливої уваги заслуговують видатки бюджету, адже потрібно враховувати на що саме держава витрачає ресурси і які наслідки це матиме у майбутньому, чи мають ці видатки перспективне значення. В Україні, наприклад, доволі значну частку у структурі видатків займають видатки, які спрямовуються на соціальний захист та соціальне забезпечення, що є невгавним моментом та свідчить про те, що наша бюджетна модель має характер «проїдання». Важливо спрямовувати видатки на економічну діяльність, що дасть змогу перейти до моделі інвестиційного розвитку.

Важливо досліджувати видатки бюджету за різниці класифікаціями, адже це дасть змогу сформувати чітку картину про ситуацію. Завдяки економічній класифікації можемо побачити, що темп росту вищий у поточних видатків, а отже наше бюджетне фінансування досі не може переорієнтуватися на розширене відтворення.

Не варто забувати, що одним із наслідків бюджетного дефіциту є збільшення внутрішнього і зовнішнього боргу України, що є негативним і небезпечним явищем для економіки будь-якої країни, адже це впливає на її бюджетну безпеку. Тому важливо слідувати за рівнем та динамікою боргу, здійснювати пошук шляхів зменшення боргового навантаження на бюджет та скорочення боргових зобов'язань.

Окремої уваги потребує система податкових пільг, оскільки вона може мати як позитивний вплив на економіку, а отже і бюджетну систему, наприклад, підтримка певних галузей економіки, зниження рівня соціальної напруженості, так і негативний вплив. Неефективна пільгова система може призвести до значних бюджетних втрат, порушити економічну стабільність та знизити рівень фінансової безпеки. Нажаль, в Україні відсутня державна система оцінки та моніторингу пільг, відповідно деякі пільги можуть бути справді безпідставні та взагалі необґрунтовані, оцінити їх ефективність або

доцільність неможливо, в той же час бюджет втрачає мільярди гривень, збільшуючи при цьому бюджетний дефіцит.

Таким чином, забезпечення бюджетної безпеки має на меті забезпечення платоспроможності держави, добробут суспільства та створення економіки, яка могла б ефективно функціонувати в умовах глобалізації. Для подолання загроз та посилення бюджетної безпеки України бюджетна політика держави повинна бути спрямована на забезпечення соціально-економічного та фінансового розвитку країни. Проаналізувавши існуючі сьогодні загрози в бюджетній безпеці держави, ми можемо запропонувати такі заходи для їх усунення:

- дотримання термінів та послідовність етапів бюджетних процесів;
- поступова детінізація економіки;
- оптимізація видаткової частини бюджету;
- поліпшення інвестиційного клімату та постійна державна підтримка для залучення додаткового капіталу в економіку;
- підтримання максимального розміру дефіциту державного бюджету на економічно безпечному рівні;
- розширення повноважень місцевої влади щодо адміністрування податкових надходжень;
- встановлення чітких критеріїв вирівнювання бюджетної безпеки регіонів;
- створення стабілізаційного фонду для компенсації впливу неминучих світових криз на Україну;
- створення ефективної системи управління за раціональним використанням бюджетних коштів;
- вдосконалення бюджетної та податкової систем відповідно до вимог ЄС.

Реалізація цих заходів, які охоплюють більшість компонентів фінансового забезпечення, що мають велике значення для України, вимагає збалансованості та всебічної взаємодії всіх гілок влади та суб'єктів господарювання. Надання підтримки на законодавчому, виконавчому та

урядовому рівнях суттєво підвищить рівень бюджетної безпеки та забезпечить економічне зростання в країні.

3.2. Удосконалення управління бюджетними ресурсами як інструмент забезпечення бюджетної безпеки

У загальній структурі фінансової безпеки саме бюджетна безпека займає провідне місце. В першу чергу, це пов'язано з тим, що найдієвішим важелем мікроекономічної стабільності є саме бюджет, а також це головний інструмент, який забезпечує та регулює соціально-економічний розвиток країни.

Для того щоб зміцнити бюджетну безпеку потрібно враховувати той факт, що бюджетна політика повинна мати на меті досягнення економічної і фінансової стабільності та стійкого економічного розвитку держави. Найкращим показником результативності при виконанні державою своїх функцій є баланс доходів і видатків бюджету, тобто відсутність бюджетного дефіциту або його наявність, при цьому відповідність нормативним показникам та ефективне управління як дефіцитом, так і боргом.

За сучасних обставин напрочуд важливо враховувати усі фіскальні ризики і обмеження, при цьому забезпечувати виконання державою своїх функцій, серед яких важливими є: підтримка мінімальних державних соціальних стандартів (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум); фінансування усіх пріоритетних галузей та сфер (освіта, наука, охорона здоров'я, оборона); підтримка місцевого самоврядування. Щоб реалізовувати ці завдання бюджетна політика визначає свої пріоритети, які враховують основні мотиви економіко-соціального розвитку країни.

Загалом бюджетна безпеку можна охарактеризувати за допомогою комплексу значень і понять, які розкривають її сутність. Серед них, наприклад, процес бюджетоворення, який включає усі ланки створення та прийняття бюджету та учасників цього процесу. Важливу роль варто віддати рівню бюджетної дисципліни, адже це визначає своєчасність прийняття бюджету, а

також характер касового виконання бюджету. Також варто враховувати рівень перерозподілу ВВП через бюджет, а також розмір, характер та рівень бюджетного дефіциту, важливо, також дослідити методи фінансування дефіциту та рівень боргу.

Маючи на меті вдосконалення управління бюджетними ресурсами необхідно використовувати комплекс можливих шляхів вирішення цього питання. Перш за все, необхідно вдосконалити процедуру розгляду та затвердження бюджету. Другим кроком повинне стати оптимізування бюджетного фінансування враховуючи його масштаби. Далі варто визначити характер бюджетної класифікації та на підставі цього обрати модель, яка буде найбільше підходити у даному випадку. Відповідно наступним по важливості моментом може стати формування бюджетних резервів. Загалом варто домогтися якісного поліпшення бюджетної, обліку, а також контролю загалом.

На сучасному етапі одним із найважливіших питань, яке в значній мірі визначає стан бюджетної безпеки є питання ефективної організації міжбюджетних відносин, оскільки важливим моментом є розподіл грошових ресурсів у межах бюджетної системи.

Стратегія фінансової безпеки повинна визначатися на держаному рівні, при цьому включаючи в себе систему заходів, методів і певних механізмів, які допоможуть визначити критерії та параметри стану фінансової системи держави. Відповідно ця система повинна відповідати вимогам фінансової безпеки та забезпечувати захист життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави. Завдяки використанню органами публічної влади правових, економічних, адміністративних засобів впливу відбувається процес створення механізму забезпечення фінансової безпеки, при цьому захищаючи фінансові інтереси особи, суспільства та держави. Крім того можна виявити певні загрози, як внутрішні, так і зовнішні для фінансової безпеки. Розуміючи ці загрози можна здійснити ґрунтовний аналіз і відповідно запобігти негативним наслідкам в майбутньому використовуючи різні превентивні заходи.

Відсутність стабільності у даній сфері не дає змоги досягти відповідного рівня економічного зростання, при цьому значно ускладнюються процеси ефективної реструктуризації економіки, а також посилюється негативний вплив на макроекономічну, банківську, боргову сфери. Постійний моніторинг та аналіз параметрів стану системи державних фінансів дуже важливий і актуальний за умов значної дестабілізації економіки.

Враховуючи той момент, що Україна обрала європейський вектор розвитку, потрібно враховувати у першу чергу стандарти та вимоги ЄС. Тому заходи щодо адаптації до нової європейської тенденції розвитку є важливим для бюджетної безпеки країни.

Аналіз основних показників бюджетної безпеки продемонстрував, що бюджету України протягом останнього часу є дефіцитним. Проте окрім даного показника слід також звернути уваги на загальний обсяг фіскального розриву в країні, або обсяг тих коштів, яких не вистачає на покриття всіх «дірок» сфери державних фінансів.

Необхідність обслуговування міжнародних кредитів, які на сьогодні досягли вже доволі значних сум є важким тягарем для бюджету України. На збільшення міжнародних кредитів вплинули різні фактори, спершу це глобальна фінансова криза внаслідок якої погіршилася внутрішня економічна ситуація, пізніше у зв'язку з розгортанням бойових дій на сході відбулося зростання витрат на оборону, а останнім значним ударом стала пандемія, яку викликав COVID-19.

Гарантування бюджетної безпеки держави перебуває серед ключових пріоритетів під час реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів та вимагає термінових дієвих кроків з боку держави.

Завдяки проведеному аналізу можемо зробити висновок, що сфера фінансів України перебуває у досить скрутній ситуації, а це відповідно пливає на її економічну безпеку. Для того щоб прокласти траєкторію виходу української економіки з кризи необхідно реалізовувати практичні кроки щодо зміцнення бюджетної безпеки.

На нашу думку удосконалити управління бюджетними ресурсами задля забезпечення бюджетної безпеки можна за допомогою певних дій. Перш за все, необхідно здійснити оптимізацію видаткової частини державного бюджету, приміром за рахунок застосування програмно – цільового методу планування витрат на державному та місцевому рівнях. Не менш важливо зменшити обсяги сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу шляхом зменшення зовнішніх запозичень та погашення поточного боргу за рахунок внутрішніх доходів. З метою збільшення доходів бюджету, важливо підтримувати розвиток інвестиційного клімату України, адже це допоможе залучити додатковий капітал в економіку.

Важливо постійно здійснювати моніторинг і аналіз умов, чинників, загроз та індикаторів фінансової безпеки, в тому числі й бюджетної, і на їх основі прогнозувати значення показників у перспективі, розробляти і здійснювати конкретні заходи щодо підтримання фінансової безпеки на належному рівні, а також вивчати досвід із існуючих заходів щодо уникнення і ліквідації загроз фінансовій безпеці в інших країнах.

3.3. Удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки

Бюджетна безпека відіграє надзвичайно важливу роль для будь-якої країни, тому дуже важливо шукати шляхи і способи вдосконалення управління механізмом забезпечення бюджетної безпеки. Бюджет, як головний фінансовий план держави, відтворює усі фінансові процеси, які відбуваються в країні, крім того завдяки бюджету акумулюються та перерозподіляються доходи, покриваються усі витрати країни.

На бюджет, а тому і на механізм забезпечення бюджетної безпеки, впливають різні фактори, деякі з них мають переважно внутрішній характер, адже спричинені фінансовою політикою держави, проте процес зовнішньої глобалізації також має значний вплив на бюджет. Для того щоб оцінити

питання бюджетної безпеки варто звернути увагу на систему її забезпечення, ефективність її побудови та функціонування.

Головним завданням для України у сфері бюджетної безпеки сьогодні є забезпечення стабільності бюджету, посилення стійкості до різних несприятливих внутрішніх і зовнішніх впливів.

При формуванні бюджетної безпеки, необхідно дотримуватися усіх умов. Перш за все, слід враховувати усі об'єктивні економічні закони і закономірності розвитку суспільства, вивчати і враховувати попередній досвід фінансового і бюджетного розвитку країни. Проте, не слід забувати про досвід інших країн, який слід також вивчати і досліджувати. При цьому важливо враховувати етапи розвитку на якому перебуває суспільство саме в цей період, та особливості внутрішніх та глобальних процесів. Важливо дотримуватися ко
комплексного підходу до розробки і реалізації заходів бюджетної політики.

Формуючи, розподіляючи та перерозподіляючи кошти державного бюджету держава визначає зміст своєї бюджетно політики, курс, яким вона повинна керуватися, основні завдання і напрямки, які допоможуть реалізувати їй ці завдання.

З метою удосконалення управління механізму забезпечення бюджетної безпеки необхідно визначити конкретні шляхи вирішення існуючих на сьогодні проблем. По-перше, важливо застосувати загальний підхід до реформування бюджетного процесу та міжбюджетних відносин на усіх рівнях, як місцевому, так і державному. Це допоможе вдосконалити результати від застосування бюджетних коштів.

По-друге, необхідно нарощувати власний дохідний потенціал, завдяки чому можна розробити стратегію, яка допоможе зменшити бюджетний дефіцит, а це в свою чергу дасть можливість зменшити державний борг України, адже відбудеться зменшення зовнішніх запозичень уряду та погашення довгострокових запозичень.

Наступним кроком повинно стати забезпечення усіх потреб економічного зростання України, досягти цього можливо завдяки розробці виваженої грошово-кредитної політики, зниження рівня інфляції та стабілізувавши рівень національної одиниці.

Важливим моментом залишається питання припинення відтоку капіталу за кордон, досягти цього можливо лише завдяки створення сприятливого економічного клімату в середині країни.

Також, необхідно оптимізувати структуру золотовалютних резервів шляхом нарощення частки золота.

Особливої уваги потребує ринок цінних паперів, важливо створити сприятливі умови та правила для його належного функціонування.

Даний комплекс заходів містить в собі більшість складових фінансової безпеки, які актуальні для України, щоб досягти зазначених цілей слід дотримуватися взаємодії усіх гілок влади та суб'єктів господарювання. Підтримка на законодавчому та виконавчому рівнях допоможе підвищити рівень бюджетної безпеки та досягти економічного зростання країни.

В українській науковій літературі майже відсутні обґрунтовані підходи до визначення базових вимог, що висуваються при побудові механізму забезпечення бюджетної безпеки України. Раніше за основу аналізу механізму забезпечення фінансової та бюджетної безпеки держави брали Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, складовою якої була фінансова безпека держави. Методику розрахунку рівня економічної безпеки України було розроблено для визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави та визначення повного переліку характеристик, що свідчать про стан економічної безпеки України.

У Методиці було визначено порядок обчислення основних показників, за допомогою яких обчислюється рівень економічної безпеки держави. Вона ґрунтувалася на комплексному аналізі критеріїв забезпечення економічної безпеки в Україні та застосовувалась при проведенні комплексної оцінки рівня

економічної безпеки України загалом по економіці та за окремими сферами діяльності.

У 2013 році Методику було скасовано і затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Останнім документом визначаються можливі загрози економічній безпеці в Україні. Його використовують для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України загалом в економіці та за окремими сферами діяльності. У Методичних рекомендаціях зазначається, що органи державної влади та інші установи можуть використовувати їх для визначення рівня складових економічної безпеки при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері.

Досліджуючи питання механізму правового забезпечення бюджетної безпеки держави, потрібно розглянути такі ключові елементи: об'єкти, суб'єкти, національні інтереси у фінансовій сфері, загрози (внутрішні та зовнішні), порядок захисту. Враховуючи правові засади та загальнонаукові підходи до визначення сутності бюджетної безпеки, можна визначити, що об'єктом бюджетної безпеки держави є бюджетна система, а конкретніше – усі її сфери та ланки. Об'єкти бюджетної безпеки – це особи, що мають сталий правовий зв'язок з державою, тобто її громадяни; апарат управління держави; підприємства, установи, організації; держава.

Розглядаючи механізм забезпечення бюджетної безпеки держави також потрібно визначити, на захист чого скерована ця діяльність, а саме на підтримку та забезпечення належного рівня національних інтересів у фінансовій сфері. Детальніше ці питання розглянуто у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Зважаючи на те, що бюджетна безпека держави входить до складу економічної безпеки держави, тому є кілька пріоритетних національних завдань України в економічній сфері. Перш за все це повноцінна інтеграція української економіки у європейський правовий простір. Далі необхідно досягти

максимальної мінімізації усіх наслідків економічної кризи. Відповідно наступним кроком вважаємо можливість розбудови потужної ринкової економіки, що допоможе забезпечити поступове зростання добробуту українського суспільства. І не менш важливо розвивати вигідні економічні відносини з іншими державами.

Отже, забезпечення бюджетної безпеки має на меті підвищення добробуту українського народу та створення економіки, яка б ефективно функціонувала у державі в умовах глобалізації. Тобто, підтримка вітчизняного економічного зростання та забезпечення соціальної спрямованості економічного розвитку – це пріоритетні національні економічні інтереси України в економічній сфері та провідні напрямки економічної політики нашої держави.

Сьогодні процеси у фінансовій системі держави розвиваються доволі швидко. Для того, щоб своєчасно реагувати на їхні негативні наслідки, а також попереджати самі процеси, необхідно сформувати ефективну та економічно виправдану систему захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки у її фінансовому вимірі.

Провідною метою політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, додержання прав і свобод людини й громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. За положеннями Стратегії національної безпеки України, забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки не можливе без структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, без дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку. Саме для цього необхідно насамперед поліпшити інвестиційний клімат у державі, залучити іноземні інвестиції у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний та транспортний сектори. Це можна

здійснити за допомогою створення та налагодження роботи системи забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, поступового розвитку фінансового і фондового ринків у державі. Також доволі важливим завданням для налагодження роботи бюджетної безпеки держави є реформування податкової безпеки держави. Необхідно поступово підвищити ефективність використання бюджетних коштів, а також забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики, а також ресурсів міжнародної економічної допомоги та міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу.

Окрім вищезгаданого доволі важливим є зменшення рівня тінізації вітчизняної економіки, адже ресурси, які поглинає тіньова економіка – це невикористані внутрішні інвестиції у добробут українського суспільства. Необхідно створити системну протидію організованій економічній злочинності та «тонізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації дій органів державної влади з виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації. Нова стратегія забезпечення бюджетної безпеки держави має бути орієнтована на розроблення та впровадження заходів стосовно закріплення та розвитку позитивних тенденцій, а також подолання негативних процесів у фінансових правовідносинах.

Також мають бути визначені мета та перспективи цієї стратегії, способи та засоби, за допомогою яких її можна реалізовувати на практиці. Фінансова безпека держави не може бути статичною величиною, враховуючи, що суспільство, яке населяє державу, постійно розвивається та удосконалюється, а також знаходиться у постійних комунікативних зв'язках із суспільствами інших держав світу. І цей розвиток проходить у всіх сферах, насамперед у сфері соціально-економічного і політичного розвитку.

Законом України від 6 грудня 2018 р. № 2646-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» до стадій бюджетного процесу віднесена стадія складання та розгляду Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них [39].

Запровадження до бюджетного процесу стадії складання та розгляду Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них було пов'язане з переходом до моделі середньострокового бюджетного планування, яке передбачене Коаліційною угодою, Середньостроковим планом дій Уряду до 2020 року, Меморандумом з МВФ та Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки.

Середньострокове бюджетне планування передбачає збільшення терміну бюджетного планування з одного до трьох років. Запровадження на законодавчому рівні середньострокового бюджетного планування створює фінансові рамки для стратегічних ініціатив, що суттєво вплине на посилення дисципліни учасників бюджетного процесу, змусить їх чітко визначати пріоритети при реалізації реформ в межах фінансових можливостей бюджету [40].

Бюджетна декларація на трирічний період є основним елементом системи середньострокового бюджетного планування. У той же час Закон «Про Державний бюджет України» залишається однорічним.

Процедура складання та схвалення Бюджетної декларації визначається у ст. 33 Бюджетного кодексу України. Передбачається, що Міністерство фінансів України до 15 травня року, що передує плановому, подає Бюджетну декларацію на розгляд Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України щороку, не пізніше 1 червня року, що передує плановому, схвалює Бюджетну декларацію, яка набуває статусу офіційного документа та оформлюється постановою Кабінету Міністрів України. З дня схвалення Бюджетної декларації втрачає чинність Бюджетна декларація, схвалена у попередньому бюджетному періоді.

Середньострокова Бюджетна декларація як документ стратегічного планування, окрім положень, які щорічно визначалися в Основних напрямках бюджетної політики (дефіцит або профіцит держбюджету, обсяги державного та гарантованого боргу, розмір мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, основні завдання податкової політики тощо), також повинна містити такі показники, як:

- загальні граничні показники видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету (з розподілом на загальний та спеціальний фонди);

- граничні показники видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету головним розпорядникам коштів державного бюджету (з розподілом на загальний та спеціальний фонди).

Також Бюджетна декларація повинна визначати:

- цілі державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник коштів державного бюджету, та показники їх досягнення за результатами попереднього бюджетного періоду, очікуваних у поточному бюджетному періоді та прогнозних на середньостроковий період у межах визначених граничних показників;

- загальну оцінку фіскальних ризиків та їх впливу на показники державного бюджету.

Таким чином, Бюджетна декларація повинна визначати оптимальний розподіл між галузями доступних у середньостроковій перспективі бюджетних ресурсів.

Запровадження середньострокового бюджетного планування спрямоване на отримання наступних результатів:

1. Запровадження послідовної та передбачуваної бюджетної політики, яка дозволить контролювати та ефективно управляти державним боргом, забезпечити фінансову стабільність у середньостроковій перспективі, тобто

врахувати ефективність прийнятих рішень, завчасно виявити та вжити заходів для уникнення негативних явищ або тенденцій.

2. Посилення бюджетної дисципліни з боку усіх учасників бюджетного процесу, підвищення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів.

3. Оцінка впливу запроваджуваних реформ та врахування їх наслідків у середньостроковому періоді, підвищення обґрунтованості стратегічних рішень.

4. Підвищення ефективності та результативності бюджетних видатків, підвищення якості державних послуг, які надаються суспільству за рахунок бюджетних коштів.

5. Запровадження гендерно орієнтованого бюджетного планування, що передбачає планування дохідної та видаткової частини Держбюджету з урахуванням того, хто буде кінцевим споживачем послуг, які фінансуються бюджетом, та має сприяти розподілу коштів бюджету з урахуванням різних потреб гендерних, вікових та інших соціальних груп [41].

Серед останніх змін важливо відзначити утворення Агентства з управління державним боргом України. Створення боргового агентства є необхідною умовою виконання плану дій уряду зі зниження витрат платників податків на обслуговування боргів. Така модель успішно працює, зокрема, в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Швеції.

Уряд утворив Агентство як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом, і діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів.

До Агентства з управління державним боргом переходять права і обов'язки Міністерства фінансів у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом.

Боргове агентство працює відповідно до покладених на нього завдань, зокрема:

узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, вносить в установленому порядку на розгляд Міністрові фінансів пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, а також подає Міністрові фінансів на погодження позицію щодо проектів нормативно-правових актів, розробниками яких є інші центральні органи виконавчої влади;

здійснює управління державним боргом та гарантованим державою боргом, у тому числі управління ризиками, пов'язаними з державним боргом та гарантованим державою боргом;

здійснює державні внутрішні та зовнішні запозичення з урахуванням середньострокової стратегії управління державним боргом на відповідний період;

є емітентом державних боргових цінних паперів України, в тому числі державних облігацій, казначейських зобов'язань та державних деривативів України.

Боргове агентство очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України.

Гранична чисельність державних службовців та працівників Боргового агентства затверджується Кабінетом Міністрів України. Структуру його апарату затверджує Голова за погодженням з Міністром фінансів.

Отже, в Борговому агентстві України мають систематизуватися всі потоки інформації, які ретранслюються з різних органів державного управління. Це дозволяє оперативно відслідковувати останні світові тенденції в макроекономічній сфері. Крім того, всі дії боргового агентства повинні підлягати моніторингу та контролю з боку інших державних органів.

Загалом необхідно вдосконалювати управління механізмом забезпечення бюджетної безпеки удосконалюючи вже наявні способи та здійснюючи розробку та впровадження нових.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи нами було обґрунтовано, що бюджетна безпека – це передумова виконання результативної державної фінансово-економічної політики у сфері державних інтересів. Оскільки бюджет є фінансовою базою державного регулювання ринкової економіки, він має сприяти економічному розвитку, при цьому регулюючи економічні та соціальні процеси з метою задоволення потреб суспільства, у зв'язку з цим досить важливо чітко та раціонально виконувати бюджет.

Нами було визначено, що протягом останніх років найбільш негативними тенденціями, які спричиняють небезпечний вплив на бюджетну безпеку України є: бюджетний дефіцит, який виникає у зв'язку, з неспроможністю виконання затверджених показників, витрати постійно перевищують доходи; державний та гарантований борг держави постійно збільшуються; загальний обсяг зовнішньої торгівлі зменшується; збільшується від'ємний показник зовнішньоторговельного сальдо.

З економічної точки зору бюджетна безпека виражає здатність держави через бюджет виконувати свої завдання та зобов'язання, крім того задовольняти потреби платників податків та одержувачів бюджетних коштів враховуючи інтереси осіб, підприємств та суспільства в цілому.

На рівень бюджетної безпеки впливають кілька факторів:

- 1) ступінь розвитку ринку капіталів, на якому в обігу знаходяться значна кількість акцій суб'єктів господарювання, діють різноманітні фінансові інститути;
- 2) ступінь відкритості внутрішнього ринку;
- 3) набір фінансових інструментів;
- 4) схильність населення до операцій із фондовими цінностями;
- 5) концентрація інтелектуальних ресурсів, задіяних у розвитку фінансового ринку;
- 6) фінансовий клімат країни;

7) рівень ефективності боротьби зі злочинами у фінансовій сфері.

У ході дослідження ми проаналізували механізм забезпечення бюджетної безпеки, який у своєму складі має такі елементи:

- ґрунтовний моніторинг економічної системи держави, що проводиться для своєчасного попередження, виявлення та мінімізації наслідків внутрішніх та зовнішніх загроз інтересам об'єктів бюджетної безпеки держави;

- розробка та визначення соціально-економічних показників, що описують стан української фінансової системи;

- держава повинна сприяти виявленню та попередженню внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Бюджетній політиці слід сприяти забезпеченню фінансової та економічної стабільності, це допоможе зміцнити бюджетну безпеку та забезпечить сталий розвиток країни. У виконанні цих завдань важливу роль відіграють питання збалансування доходів та видатків бюджету, а також можливість ефективного управління бюджетним дефіцитом і державним боргом.

В умовах фіскальних ризиків і обмежень необхідно підтримувати мінімальні державні соціальні стандарти, безперебійне фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, оборони, охорони громадського порядку, судової системи, здійснювати фінансову підтримку місцевого самоврядування тощо. Реалізації цих завдань підпорядковані пріоритети бюджетної політики, які розробляються на середньо- та довготермінову перспективу з урахуванням основних засад економічного та соціального розвитку країни.

Враховуючи усі фіскальні ризики і обмеження, підтримка мінімальних державних стандартів, забезпечення безперебійного фінансування усіх сфер життя, серед яких освіта, наука, охорона здоров'я, оборона, охорона громадського порядку, судова система, підтримка місцевого самоврядування є надзвичайно важливою.

Завдяки проведеному дослідженню ми обґрунтували, що створити повноцінний механізм забезпечення бюджетної безпеки держави можна перш за все вирішивши широке коло проблем, які мають відношення до визначення

критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, формулювання пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу бюджетній безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

Лише вирішивши цілий комплекс питань, який включає правові, структурно-організаційні, процедурні, кадрові, технологічні та ресурсні, можна створити механізм забезпечення бюджетної безпеки.

Сьогодні одним із важливих завдань для України є дослідження її бюджетної безпеки. У майбутньому це допоможе забезпечити фінансову стабільність та платоспроможність усіх безпосередніх суб'єктів господарювання, а також провести ефективну економічну політику та інтеграцію нашої держави в європейський економічний простір. Питання бюджетної безпеки досі залишається актуальним, негативні тенденції фінансової кризи в країні можуть призвести до втрати економічної самостійності у визначенні соціально-економічного розвитку суспільства, зменшення прибутків підприємств, а отже, і доходів державного та муніципального бюджету, зниження доходів і платоспроможності, що вплине на бюджетну безпеку.

У підсумку виконаного дослідження визначено, що завдяки бюджетній безпеці бюджетна система здатна забезпечити платоспроможність держави збалансувавши доходи та видатки, крім того ефективно використовувати бюджетні кошти виконуючи функції державного регулювання економічного розвитку, реалізуючи соціальну політику, утримуючи органи державного управління, забезпечуючи національну оборону та безпеку.

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2018 – 2020 рр, млн. грн

Напрями видатків	Роки						Абсолютний приріст, млн грн		Темп приросту, %	
	2018		2019		2020		2019-2018	2020-2019	2019/2018	2020/2019
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%				
Податкові надходження	753815,6	81,22	799776,0	80,12	851115,6	79,10	45960,4	51339,6	6,1	6,4
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	188624,1	20,32	217040,4	21,70	225976,3	21,00	28416,3	8935,9	15,1	4,1
Податок на доходи фізичних осіб	91741,8	9,88	109954,0	11,01	117281,3	10,90	18212,2	7327,3	19,9	6,7
Податок на прибуток підприємств	96882,3	10,44	107086,3	10,73	108695,0	10,10	10204,0	1608,7	10,5	1,5
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	45265,7	4,88	46746,9	4,68	52475,7	4,88	1481,2	5728,8	3,3	12,3
Внутрішні податки на товари та послуги	493360,6	53,16	502048,1	50,29	538896,2	50,08	8687,5	36848,1	1,8	7,3
ПДВ з вітчизняних товарів	79130,9	8,53	88929,8	8,91	126486,6	11,76	9798,9	37556,8	12,4	42,2
ПДВ з імпортованих товарів	295377,3	31,83	289760,4	29,03	274113,5	25,47	-5616,9	-15646,9	-1,9	-5,4

Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	71143,8	7,67	69897,1	7,00	80449,3	7,48	-1246,7	10552,2	-1,8	15,1
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	47708,6	5,14	53460,8	5,36	57846,9	5,38	5752,2	4386,1	12,1	8,2
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	27076,6	2,92	30086,0	3,01	30460,5	2,83	3009,4	374,5	11,1	1,2
Збори на паливно-енергетичні ресурси	-6,2	0,00	-0,3	0,00	0,7	2,81	5,9	1,0	-95,2	-333,3
Інші податки та збори	-505,1	-0,55	3855,0	0,39	3306,2	0,02	4360,1	-548,8	-863,2	-14,2
Неподаткові надходження	164676,5	17,74	186684,2	18,70	212946,9	0,00	22007,7	26262,7	13,4	14,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87170,4	9,39	114414,8	11,46	119155,9	0,31	27244,4	4741,1	31,3	4,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	18413,6	1,98	10377,8	1,04	9772,0	19,79	-8035,8	-605,8	-43,6	-5,8
Інші неподаткові надходження	12399,9	1,34	15762,6	1,58	15038,2	11,07	3362,7	-724,4	27,1	-4,6
Власні надходження бюджетних установ	46692,6	5,03	46129,1	4,62	68980,8	0,91	-563,5	22851,7	-1,2	49,5
Доходи від операцій з капіталом	657,5	0,07	183,0	0,02	79,4	1,40	-474,5	-103,6	-72,2	-56,6
Надходження від продажу основного капіталу	33,6	0,00	30,0	0,00	38,5	6,41	-3,6	8,5	-10,7	28,3

Надходження від реалізації державних запасів товарів	573,2	0,06	76,0	0,00	2,4	0,01	-497,2	-73,6	-86,7	-96,8
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	50,8	0,01	77,0	0,01	38,4	0,00	26,2	-38,6	51,6	-50,1
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1464,8	0,16	1139,9	0,11	1029,7	0,00	-324,9	-110,2	-22,2	-9,7
Цільові фонди	187,5	0,02	1770,8	0,18	187,1	0,02	1583,3	-1583,7	844,4	-89,4
Офіційні трансферти	7306,3	0,79	8725,0	0,87	10658,0	0,99	1418,7	1933,0	19,4	22,2

Джерело: побудовано на основі [28]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Горалько О.В., Горайська О.В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.1. С. 230–237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.1_38.
3. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
4. Петричко М.М. Оцінка рівня бюджетної безпеки України: проблеми та шляхи вирішення. Економічний простір. 2015. № 97. С. 140–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_97_16.
5. Гурьянова Л.С., Непомнящий В. Концептуальне підходи к моделированию финансовой безопасности государства // Проблемы экономики. – 2012. – № 4. – с. 232-236.
6. Бюджет 2010. Експертно-аналітична доповідь // за ред. д.е.н., проф. О.А. Кириченка. – К.: Дорадо-друк, 2009. – 48 с.
7. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки / В.Ф. Дець // Стратегічна панорама. – 2007. – №3. – С. 157-160.
8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
9. Зверук Л.А., Білик О.Г. Бюджетна безпека як важливий пріоритет розвитку бюджетної системи України. Інтернаука. Серія «Економічні науки». 2017. № 2. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8.

10. Колісник О. Асиметрія територіального розвитку і між бюджетні відносини: вплив на стан бюджетної безпеки України / О. Колісник // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 64-72.
11. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О.В. Проказюк // Фінансовий простір. – 2016. – № 3 (23). – С. 39–45.
12. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації /
13. С.В. Онищенко // Економіка і регіон. – 2014. – № 2. – С. 108–113 – URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_20.
14. Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" / Офіційний веб-портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – URL: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738
15. Соколов Ю. Бюджетная безопасность / Ю. Соколов // Наука и экономика : научно-информац. журнал. – 2010. – № 4(4). – 59 с.
16. Сухоруков А. Національна економічна безпека: [навч. посібник] / А. Сухоруков, С. Мошенський, О. Петрук; [за ред. д.е.н., проф., Заслуженого економіста України А.І. Сухорукова]. – Житомир: ПП «Рута», 2010.. – 384с.
17. Шевченко Г. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави // Г. Шевченко. – К.: – 2008. – 260 с.54
18. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України – URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
19. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України – URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
20. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

21. Кишакевич, Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації / Б. Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 202–207.
22. Рудик, Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами / Н. В. Рудик // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5, Ч. 4. – С. 128–133.
23. Наконечна, Н. В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України / Н. В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 281–287.
24. Нечипорук, Л. В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / Л. В. Нечипорук // Збірник наукових праць НУДПСУ. – 2012. – № 1. – С. 281–298.
25. Тимошенко, О. В. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України / О. В. Тимошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 154–160.
26. Бородій, О. А. Управління бюджетною безпекою України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук/ Бородій Олег Анатолійович – Чернігів, 2015. – 23 с. – URL: http://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/dis/aref_borodiy.pdf.
27. Виконання Державного бюджету України. – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
28. Доходи державного бюджету України. – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income>
29. Видатки зведеного бюджету України – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense>
30. Державний борг України – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
31. Довідники податкових пільг. Державна податкова служба України: веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/dovidniki-/54005.html>

32. Обсяги втрат держбюджету через надання податкових пільг постійно зростають. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/25/660917/>
33. У 2021 році Україна втратить 35 мільярдів від податкових пільг URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/16/665157/>
34. Фінанси / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2015. – 611с.
35. Соколов Ю.А. Бюджетная безопасность Российской Федерации / Ю.А. Соколов // Наука и экономика : научно-информац. журнал. – 2010. – № 4(4). – С. 45-48.
36. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації [Текст] / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 205.
37. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи / С. Юрій, В. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2014. – № 4. – С. 7-29.
38. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навч. посіб. / [С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.] ; за заг. ред. С. М. Фролова ; Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 334 с. : іл. табл. – Бібліогр.: с. 324-332.
39. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування : Закон України від 06.12.2018 №2646-VIII. Офіційний вісник України. 2019. № 6. Ст. 191.
40. Матвеева В. Бюджетні новини – 2019. Бюджетна бухгалтерія. 2019. № 3. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2019/january/issue-3/article42027.html>.
41. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : Наказ Міністерства фінансів України від 02.01.2019 № 1. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19>.

42. Алексеєнко Л. Інституціональні засади стабілізації економічної системи України в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / Л. Алексеєнко, Д. Алексеєнко // Наука й економіка. – 2009. – № 3, т. I. – 339 с.
43. Буркальцева Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : [монографія] / Д. Буркальцева. – К. : Знання України, 2012. – 347 с.
44. Вареник В. Грошово-кредитні відносини в умовах хаотичного структурування економіки / В. Вареник // Розвиток державних фінансів в умовах хаотичного структурування економіки: монографія / С. Кузнецова, В. Вареник, М. Кохан [та ін.]; за заг. наук. ред. С. Кузнецової. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 309 с.
45. Василик О. Бюджетна система України : підручник / О. Василик, К. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с
46. Василик О. Державні фінанси України // Василик О., Павлюк К. Київ: ЦУЛ, 2003, 608 с.
- 47.15. Гордієнко Т. Теоретичні основи взаємообумовленості національної та регіональної економічної безпеки / Т. Гордієнко // Економіка та право. – 2010. – № 1. – 172 с.
48. Зятковський І. Вплив держави на економічні процеси і розбудову ринкової інфраструктури в Україні / І. Зятковський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 1. – 225 с.
49. Кишакевич Б. Оптимізація розподілу економічного капіталу // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Збірник науково – технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2017. – Вип. 20.7.- 307 с.
50. Кишакевич Б. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації [Текст] / Б. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 205

51. Комарницький І. Сутність і шляхи забезпечення фінансової безпеки держави / І. Комарницький // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – №2(49). – 390 с.
52. Лисяк Л. Бюджетна політика держави в умовах фінансової глобалізації [Текст] / Л. Лисяк // Вісник Української академії банківської справи. – 2018. – № 1(24). – . 18 с.
53. Макарюк О. Напрями забезпечення фінансової безпеки через регулювання інвестиційного ринку / О. Макарюк // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №6. – 146 с.
54. Миколайчук А. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу [Текст] / А. Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – 321 с..
55. Опарін В. Передумови та чинники розбудови ефективної бюджетної системи в Україні // Опарін В. Фінанси України. - 2000. - № 9. – 133 с.
56. Ротар Д. Місце правового інституту бюджетної установи в системі права // Ротар Д., Підприємництво, господарство і право. - 2006. - №8. – 112 с.
57. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. Савицька // Економічний форум. – 2019. – №3. – 17 с.
58. Соколовська А . Економічна функція держави та особливості її виконання в Україні/ А. Соколовська // Економіка України. - 2018. - № 3. – 234 с.
59. Соловйов, В. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави / В. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2019. – № 3 (15). – 148 с.
60. Федосов В. Бюджетна система// Федосов В., Юрій С. (ред.), Підручник. — К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2019. - 871с.
61. Шевченко Г. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави // Г. Шевченко. – К.: – 2018. – 260 с
62. Шнипко О. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем / О. Ареф'єва, О. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3 (57). – 164 с.